

Kuulustelijan ohjekirja

Antti Kestilä ja Joel Junttila

5/2019

Tiivistelmä

Tekijä Antti Kestilä ja Joel Juntila	Tutkinto/kurssi ja opinnäytetyö/nimike Poliisi (AMK)	
Julkaisun nimi Kuulustelijan ohjekirja	Julkisuusaste Julkinen	
Ohjaajat ja opintoaine/opetustiimi Mikko Mäkinen ja Pauli Mäkelä	Opinnäytetyön muoto Toiminnallinen opinnäytetyö	
<p>Tiivistelmä</p> <p>Opinnäytetyömme on toiminnallinen opinnäytetyö, jonka produktina valmistui ”Kuulustelijan ohjekirja”. Ohjekirja on tarkoitettu nuoremmille konstaapeleille heidän valmistautuessaan ensimmäisiin itse suorittamiinsa kuulusteluihin. Työssämme on hyödynnetty laadullisen tutkimuksen kvalitatiivista tutkimusmenetelmää henkilöhaastattelujen muodossa.</p> <p>Opinnäytetyömme on kaksi osainen ja se koostuu raporttiosiosta, jossa avaamme kuulustelujen ja esitutkinnan termejä ja lainsäädäntöä. Lisäksi raportissa kerromme kuulustelujen suorittamisesta ja sen jatkomenetelmistä. Toinen osa on produkti, johon olemme keränneet raportissa esittämistä asioista ydinasiat ja avanneet niitä lyhyemmin ja selvemmin. Produktissa kertomamme asiat ovat osittain omien kokemuksiemme ja osittain haastattelujen pohjalta saamien tulosten perusteella asioista, jotka on koettu hankaliksi tai tarpeellisiksi. Produktin tarkoituksena on olla tarvittaessa nopeasti saatava ohjekirja, joka tarjoaisi apua niin kuulusteluissa, kuin niihin valmistautuessa.</p> <p>Laadullisen tutkimuksen tuloksena selvisi, että tällainen ohjekirja koettiin tarpeelliseksi. Laadullinen tutkimus suoritettiin kvalitatiivista menetelmää käyttäen henkilöhaastatteluina. Haastateltavia oli vain viisi, joten pystyimme paneutumaan haastateltavien vastauksiin ja kokemuksiin syvällisemmin. Tuloksista selvisi myös, että ennen ensimmäisiä kuulusteluja kuulustelijoiden varmuus omasta osaamisesta oli heikompi kuin työharjoittelun loppupuolella. Suurimmat epävarmuustekijät olivat menetelmät ja niiden avaaminen ja itse kuulustelijoiden suorittaminen.</p>		
Sivumäärä 31+11	Tarkastuskuukausi ja vuosi Toukokuu, 2019	Opinnäytetyökoodi (OPS) Amk2017ONT
<p>Avainsanat</p> <p>Kuulustelu, Esitutkinta, Esitutkintalaki, Asianomistajat, Rikoksesta epäilty, Todistajat, Sovittelu, Kirjallinen menettely, Sakkomenettely, Toiminnalliset menetelmät, Laadullinen tutkimus, Avustajat</p>		

SISÄLLYS

Lyhenteet

1 JOHDANTO	4
1.1 Aiheen valinta.....	4
1.2 Työn vaiheet ja työn tavoitteet	5
2 TEORIA	6
2.1 Kuulusteluista yleisesti ja sen tavoitteet, rakenne	6
2.1.1 Puhelin kuulustelu.....	7
2.1.2 Kuulustelun kulku.....	7
2.2 Esitutinnan asianosaiset ja heidän oikeudet ja velvollisuudet kuulustelussa	9
2.2.1 Asianomistaja.....	10
2.2.2 Alaikäinen asianomistaja	12
2.2.3 Rikoksesta epäilty	13
2.2.4 Nuori rikoksesta epäilty	15
2.2.5 Todistaja.....	15
2.2.6 Muita henkilöitä kuulusteluissa	17
3 KUULUSTELUIHIN LIITTYVÄT MENETTELYT	19
3.1 Sovittelu.....	19
3.1.1 Milloin voidaan sovitella	19
3.1.2 Sovittelun merkitys	20
3.2 Kirjallinen menettely	20
3.2.1 Merkitys ja vaikutukset tuomioon	21
3.3 Sakkomenettely	21
3.4 Yhdyskuntapalvelu	22
4 MUUTA KUULUSTELUISSA HUOMIOITAVAA	23
4.1 Oikeusapu	23
4.2 Korvausvaatimukset	24
5 TOIMINNALLINEN OPINNÄYTETYÖ	25
5.1 Produkti	25

6 LAADULLINEN TUTKIMUS	27
6.1 Tutkimuksen toteutus, haastattelu	27
6.2 Tulokset ja niiden vertailu	28
7 YHTEENVETO.....	30
7.1 Omat pohdinnat ja mielipiteet valmiista työstä	30
LÄHTEET	32
LIITTEET	

LYHENTEET

ETL	Esitutkintalaki
PolL	Poliisilaki
RL	Rikoslaki
ROL	Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa
SML	Laki sakon ja rikesakon määräämisestä
OAL	Oikeusapulaki
HE	Hallituksen esitys
OK	Oikeudenkäymiskaari
RikosvahinkoL	Rikosvahinkolaki

1 JOHDANTO

1.1 Aiheen valinta

Päädyimme aiheen valintaan aika nopeasti, sillä me molemmat olimme opinnäytetyön aiheita suunniteltaessa työharjoittelussa tutkinnan osajaksolla ja olimme keskustelleet sen aikana olleista haasteista liittyen kuulusteluihin ja miten niihin olisi voinut valmistautua paremmin. Saimme ennen harjoitteluun lähtöä aikaisemman kurssin tekemän opinnäytetyön, joka oli harjoittelijan ohje kentälle. Se oli taskuun mahtuva opas, johon oli nivottu hyvin ydinasiat poliisin kenttätöistä.

Löysimme vanhoja töitä, joissa oli avattu ehkä tiettyjä osia kuulusteluista, mutta samalla huomasimme, että kuulusteluista ei ole tehty vielä kokoavaa työtä, jossa avattaisiin useampaa kuulustelun osa-aluetta. Päätimmekin tehdä toiminnallisen opinnäytetyön, jonka tarkoituksena on tehdä varsinkin harjoitteluun suuntaaville poliisiammattikorkeakoulun opiskelijoille opas kuulusteluista. Oppaassa perehdymme kuulustelujen eri osa-alueisiin ja avaamme samalla tärkeimpiä menetelmiä ja lainsäädäntöä selkeästi asiakkaan ymmärrettävällä tavalla. Opas perustuu myös omien kokemuksiemme sekä tekemiemme haastatteluiden perusteella ilmi tulleisiin haasteisiin kuulusteluissa.

Kuulustelut ovat asia, joka jännittää monia harjoittelussa olevia ja siihen kohta meneviä, koska sellaisessa tilanteessa opiskelijat eivät ole koskaan vielä olleet. Koululla on toki harjoiteltu muutamia kertoja, mutta pöydän toisella puolella on aina tuttuja opiskelukavereita tai opettajia. Siksi tätä mahdollista jännitystä lieventääksemme ja ensimmäisiin kuulusteluihin valmistautumisen auttamiseksi halusimme tehdä tämän työn. Poliisiuran alkuvaiheessa kenellekään ei ole tullut vielä minkäänlaista rutiinia kuulusteluihin eikä mikään asia ole välttämättä aivan itsestään selvä.

Jututimme myös alustavasti muita kurssikavereitamme ja huomasimme, että tälle produktille oli kysyntää ja olisi ollut jo heidän aikanaan tutkinnan osajaksolla. Koimme, että parhaaseen tulokseen pääsemme juuri toiminnallisella opinnäytetyöllä, jossa voimme avata teoriaa itse työn raportti osuudessa ja lisäksi tuottaa erillisen varsinaisen produktin. Produkti tulee olemaan muodoltaan sähköinen opas, jonka voi tallentaa itselleen tietokoneelle, mutta se on mahdollista myös tulostaa. Olemme kasanneet oppaaseen sellaisia asioita, jotka auttavat kuulustelijaa valmistautumaan ja selviämään kuulusteluista paremmin. Oppaassa on ohjeita,

jotka helpottavat kuulustelijaa selvittämään kuultavalle esimerkiksi tämän oikeuksia ja velvollisuuksia sekä kuulusteluihin liittyviä erilaisia menetelmiä.

1.2 Työn vaiheet ja työn tavoitteet

Opinnäytetyömme koostuu itse raportista eli teoriaosasta, jota avataan työssämme ja lisäksi erillisestä produktista, joka tulee olemaan ohjekirja kuulusteluihin valmistautumisesta ja sen läpiviennistä. Työssä avaamme teoriaa ja lainsäädäntöä tarkemmin ja teoreettisemmin kuin itse produktissa, jossa koitamme avata menetelmiä ja termejä paremmin ymmärrettäväksi ja sisäistettäväksi. Lisäksi produktin termistön selityksien on tarkoitus olla sellaisia, että niiden avulla voi selittää myös kuulusteltaville ymmärrettävällä tavalla esimerkiksi heidän oikeuksiaan kuulustelussa tai mahdollista avustajan käytön mahdollisuutta.

Tavoitteenamme on tehdä sellainen opinnäytetyö, joka auttaa tulevia poliiseja heidän valmistautuessa ensimmäisiin kuulusteluihinsa, kuin myös jo kokeneita kuulustelijoita, jotka vain haluavat tarkistaa asioita kuulusteluihin liittyen. Itse produkti tulee olemaan muistilistan kaltainen tiivis tietopaketti. Tällaista tietopakettia voi käyttää esimerkiksi kuulustelussa esiin tulevien menettelyiden avaamisessa asiakkaalle. Produktin tavoitteena on, että siitä tulee sähköisesti jaettavissa oleva tiedosto. Tärkeää meille oli myös se, että tuote on saatavilla itse kuulustelutilanteessa, joten siksi se on erillinen produkti, jonka voi tulostaa itselleen tai tallentaa itselleen, jotta sen saa käyttöön, kun sitä kuulustelussa tarvitsee.

Tällainen toiminnallinen opinnäytetyö ja opas kuulusteluihin tulee toivon mukaan olemaan hyödyllinen tuleville nuoremmille konstaapeleille sekä myös kokeneemmille poliiseille. Kuulustelut ovat todella iso osa poliisien työtä, rikosprosessia sekä esitutkintaa ja niihin liittyy paljon erilaisia seikkoja, menetelmiä ja säädöksiä, jotka voivat unohtua. Kun tällaisen oppaan avulla pystytään jakamaan informaatiota sitä tarvitseville, saadaan parannettua entistään päivittäisten rikosasioiden hoitamista, asiakaspalvelunlaatua sekä samalla kansalaisten luottamus poliisin säilyy ennallaan, ellei jopa parane.

Työhömme kuuluu myös laadullinen tutkimustyö, vaikka se onkin toiminnallinen opinnäytetyö, koska siihen kuuluu erillinen tutkimus haastattelun muodossa. Ammattikorkeakoulun tutkimustyön kuuluisi tukea työelämää, olla käytännönläheinen ja ajankohtainen. (Villka, 17, 2015.) Tähän juuri pyrimme oppaan laatimisessa.

2 TEORIA

2.1 Kuulusteluista yleisesti ja sen tavoitteet, rakenne

Kuulustelu tarkoittaa esitutkinnan aikana suoritettavaa määrämuotoista menettelyä, jonka toteuttaa siihen oikeutettu viranomainen, jossa kuulusteltavan itse antamat tiedot kirjataan hänen itsensä hyväksymässä muodossa kuulustelupöytäkirjaan tai tallennetaan ääni- ja/tai kuvallenteena. Kuulustelut ovat ratkaisevassa roolissa esitutkinnan suorittamisen kannalta. Kuulusteluilla on tärkeä rooli esitutkinnan suuntaamisessa kuulusteluissa saatujen tietojen avulla. Hyvä ja oikein suoritettu kuulustelu auttaa tapauksen selvittämisessä ja se varmistaa tapaukseen liittyvien henkilöiden oikeusturvan toteutumisen. Toisaalta jos kuulusteluissa ei toimita kaikkien pelisääntöjen mukaan, voi tärkeä kuulustelussa saatu tieto menettää käytettävyytensä ja näin vaikeuttaa huomattavasti esitutkintaa. (Mäkelä 2017.)

Kuulustelujen kulku voidaan jakaa kolmeen osaan, joita ovat valmistautuminen, itse kuulustelu ja sen päättäminen. Valmistautuminen on yhtä, ellei jopa tärkeämpää kuin kuulustelu itse. Kuulustelun voi tehdä useaan kertaan, mutta valmistautumista ei voi ottaa uusiksi. (Mäkelä 2017.)

Kuulustelun alussa kuulusteltavalle on kerrottava missä esitutkinnan roolissa häntä kuulustellaan ja missä ja milloin tapahtuneeseen asiaan (Esitutkintalaki 7:10§ 17.10.2014/818). Kuulusteluissa henkilö, jota kuulustellaan voi olla asianomistajan, epäillyn tai todistajan roolissa. Kaikilla edellä mainituilla rooleilla on omat oikeudet ja velvollisuudet kuulusteluissa, joita tulee sekä viranomaisen, että kuulusteltavan noudattaa. Kuulustelussa kirjataan ylös kuulusteltavan kertomus kyseisestä asiasta kuulustelupöytäkirjaan ja tämä kertomus tulee hyväksyttäväksi kuulusteltavalla ennen sen sulkemista. Kuulustelupöytäkirja tulee luetuttaa kuulusteltavalla, jotta tämä voi tehdä haluamansa korjaukset pöytäkirjaan ennen sen allekirjoittamista. (Esitutkintalaki 9:2§ 22.7.2011/805.)

Kuulusteltavaa on kohdeltava rauhallisesti ja asiallisesti. Tunnustuksen tai määrättyyn suuntaan johtavan lausunnon saamiseksi kuulusteltavalle ei saa antaa vääriä ilmoituksia, lupauksia tai uskotteluja erityisistä eduista eikä kuulusteltavaa saa uuvuttaa, uhkailla tai käyttää pakotuksia tai muita sopimattomia keinoja, jotka vaikuttaisivat kuulusteltavan ratkaisupauteen, tahdonvoimaan, muistiin tai arvostelukykyyn. Lisäksi kuulusteluja ei saa toimittaa kello 22-07 välisenä aikana ellei kuulusteltava itse sitä pyydä, asiaa tutkitaan suppeassa

esitutkinnassa, johon kuulusteltava on velvollinen saapumaan tai heti jäämään tai kuulustelua ei voi lykätä rikoksen selviämistä vaarantamatta. Lisäksi kuulusteltavalla on varattava aikaa säännölliseen ateriointiin ja riittävään lepoon. (ETL 7:5§.)

2.1.1 Puhelin kuulustelu

Esitutkintalain mukaan asianosaisen ei tarvitse olla läsnä esitutkinnassa sekä hänet voidaan kuulustella asiamiehensä välityksellä, puhelimitse tai muulla tiedonsiirtovälineellä, mikäli tutkija katsoo, ettei se vaaranna tutkinnan luotettavuutta tai muutoin haittaa sitä. Todistajaa koskevat puhelinkuulustelussa samat edellytykset. Mikäli rikoksesta ei ole säädetty ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa tai 6 kuukautta vankeutta, rikoksesta epäiltyä voidaan kuulustella myös asiamiehen välityksellä. (ETL 7:1§).

Rikoksesta epäiltyä on suositeltavaa kuulustella aina läsnä olevana, mikäli se on mahdollista. Puhelinkuulustelussa ei voida varmistua kuulusteltavan henkilön henkilöllisyydestä eikä kuulustelupöytäkirjaan saada allekirjoitusta kuultavalta. Rikoslain 15:2§ mukaisesta perättömästä lausumasta ei voida rangaista kuin paikan päällä kuulusteltua henkilöä, eli puhelinkuulustelussa kuultavalla ei ole rangaistusuhkaa perättömästä lausumasta. Todistajan kuulustelu puhelimitse ei ole suotavaa, koska perättömän lausuman rangaistushan puuttuminen on merkittävä seikka todistajalla, jolla on positiivinen totuusvelvollisuus (Mäkelä 2017).

2.1.2 Kuulustelun kulku

Kuulustelujen perusrakenne on melko selkeä, mutta yksi hyvä malli kuulustelun kulkuun ja suorittamiseen on poliisiammattikorkeakoululla opetettu niin kutsuttu ”Mäkelän malli”. Mäkelän malli on Pauli Mäkelän laatima ohje kuulustelujen suorittamisesta ja sitä käytetään poliisiammattikorkeakoulussa kuulustelujen opetuksessa. Malli koostuu kahdeksasta portaasta, joilla kuulustelu käydään läpi ja se auttaa niin kuulusteluun valmistautuessa, kuin sen suorittamisessa ja lopettamisessa. Mallin avulla kaikki kuulustelun olennaiset osa-alueet käydään läpi ja sekä kuulustelijan että kuulusteltavan oikeusturva toteutuu, kun kuulustelu käydään huolellisesti mallin mukaan alusta loppuun. (Mäkelä, 2017)

Ensimmäinen vaihe on kuulusteluun valmistautuminen ja sen suunnittelu. Kuulusteluihin tulee kaikkien niitä suorittavien luoda oma perusrutiini, joilla kuulustelija tutustuu kaikkiin

tapauksiinsa. Tällainen tapa on esimerkiksi juttuun ja kuulusteltavaan tutustuminen ennen kuulustelua. On hyvä tarkistaa, onko kuulusteltavalla historiaa, onko hän millaisessa työssä sekä mikä hänen muu elämäntilanne on. Kuulustelijan tulee huolehtia, että hän on järjestänyt kuulustelulle tilat, mahdolliset avustajat ja tulkit ennen kuulustelua. Henkinen valmistautuminen on myös nostettu Mäkelän mallissa esille. Kuulustelijan tulee asettaa tavoite itselleen ja luoda suunnitelma kuulustelun kulusta ja lopputuloksesta ja kuinka sinne päästään. (Mäkelä, 2017.) Tutkijan olisi hyvä miettiä ja ennakoita etukäteen kuulustelun päävaiheita ja miten kuulusteltava mahdollisesti saattaa reagoida tiettyihin kysymyksiin, joita hänelle esitetään (Helminen ym. 2014, 454).

Toinen vaihe on kuulusteltavalle kuulustelun alussa kerrottavat oikeudet ja velvollisuudet hänen rooliinsa sitoen. Rooleja voi olla asianomistaja, epäilty tai todistaja. Kuulustelijan on huolehdittava, että kuulusteltava on ymmärtänyt asemansa tuomat oikeudet ja velvollisuudet. On hyvä antaa vielä kuulusteltavalle itse luettavaksi hänen oikeudet ja velvollisuudet, jotka ovat Poliisihallituksen ohjeena tulostettavana. (Mäkelä, 2017.)

Kolmantena oikeuksien ja velvollisuuksien läpikäynnin jälkeen kirjataan kuulusteltavan henkilötiedot. Tämä kannattaa tehdä kuulustelulomakepohjan laatimassa järjestyksessä, jotta kaikki kohdat tulee varmasti täytettyä. Kuulustelijan tulee viimeistään tässä vaiheessa varmistua kuulusteltavan henkilöllisyydestä ja että pöydän toisella puolella on todellakin juuri se henkilö, jonka siellä pitäisikin olla. (Mäkelä, 2017.)

Neljäs vaihe on niin kutsuttu alkupuhuttelu, jossa tarkoituksena on luoda luottamusta kuulusteltavan kanssa ja kertoa hänelle kuulustelun kulusta ja puhua tämän kanssa, jotta keskustelua on avattu hieman ennen itse kuulustelua. (Mäkelä, 2017.)

Viidennessä vaiheessa otetaan kuulusteltavalta vapaa kerronta tutkittavasta asiasta, jolloin kuulustelija lähinnä kuuntelee, mitä kuulusteltava haluaa asiasta kertoa ja tekee korkeintaan muistiinpanoja itselleen. Tällöin on tärkeää, ettei kuulustelija keskeytä vaan antaa kuulusteltavan vapaasti ja keskeyttämättä kertoa itse mitä haluaakaan kertoa tai ylipäätään muistaa tapahtuneesta. (Mäkelä, 2017.) Vapaan kerronnan hyöty on nimenomaan siinä, että kuulusteltavan antamat tiedot ovat kattavia ja luotettavampia, kuin häneltä suoraan kyselemällä saadut tiedot. Kun kertoja saa häiriöttä kertoa asiasta hänen muistikuvansa ovat tarkempia eivätkä ne pääse katkeilemaan joka kysymyksen välissä. Kuulusteltava ei välttämättä aina halua

kertoa vapaasti tutkittavasta asiasta. Silloin, kun kuulusteltava on valmis itse kertomaan asiasta, on vapaa kerronta tilanteeseen soveltuva keino. Vapaalla kerronnalla voidaan välttää myöhemmin mahdolliset kuultavan esittämät väitteet siitä, että kuulustelija olisi laittanut sanoja hänen suuhunsa. (Helminen ym. 2014, 463.)

Kuudennessa vaiheessa vapaan kerronnan jälkeen kuulustelija esittää tarkentavia kysymyksiä vapaasta kerronnasta saamiinsa seikkoihin ja tarvittaessa myös haastaa hieman kuulusteltavaa tämän jo aikaisemmin sanomista asioista. (Mäkelä, 2017.) Kuulustelun suorittajan tulee pyrkiä saamaan kuulustelupöytäkirjaan rikoksen tunnusmerkistön kannalta merkittäviä seikkoja, jotta teosta saadaan yksilöityä rikos (Helminen ym. 2014, 457).

Kuulustelun seitsemännessä vaiheessa itse kuulustelu kirjataan kuulustelukertomuksena valmiiseen versioon, joka tullaan antamaan kuulusteltavalle tarkastettavaksi. Tässä kohtaa voidaan ottaa myös suoria kysymys-vastaus kysymyksiä. Mikäli näin menetellään, tulee jokainen erikseen esitetty kysymys merkata erottuvasti kysymykseksi kuulustelupöytäkirjaan. Myöskin vastauksen eteen tulee merkitä, että kyseessä on vastaus. (Mäkelä, 2017.)

Viimeisessä eli kahdeksannessa vaiheessa kuulustelija antaa pöytäkirjan tarkistettavaksi kuulusteltavalle ja antaa tämän tehdä haluamansa tarkennukset ja muutokset siihen. Lisäksi viimeistään tässä vaiheessa tulee käydä läpi kuulusteltavan kanta kirjalliseen menettelyyn ja sovitteluun. Rikoksesta epäillylle tulee avata sakkomenettelyä ja mahdollisuutta tulla tuomituksi yhdyskuntapalveluun, jos edellytykset täyttyvät. Lopuksi kuulustelu luetaan tai luetutetaan ja allekirjoitetaan paikalla olleiden kanssa. (Mäkelä, 2017.) Esitutkintasäännökset eivät sinänsä vaadi kaikkien edellä mainittujen vaiheiden tarkkaa läpikäyntiä kuulustelussa. Huomiota tulee kiinnittää ensisijaisesti niihin seikkoihin, joilla on vaikutusta henkilön oikeusturvaan. (Helminen ym. 2014, 460.)

2.2 Esitutinnan asianosaiset ja heidän oikeudet ja velvollisuudet kuulustelussa

Seuraavissa kappaleissa käydään läpi eri esitutkinnassa olevien henkilöiden rooleja ja niiden tuomia oikeuksia ja velvollisuuksia tarkemmin ja yksityiskohtaisemmin. Avaamme kappaleissa poliisihallituksen laatimia, ennen kuulustelua jaettavia lomakkeita, joista ilmenee kuultavien oikeudet ja velvollisuudet kuulusteluissa rooliinsa sitoen.

Kaikille asianosaisille tulee ilmoittaa kutsussa kuulusteluun tai muutoin ennen kuulustelua, että kaikilla on velvollisuus kutsusta saapua esitutkintaan, jos on syytä olettaa, että häneltä saadaan selvitystä tutkittavaan rikosasiaan tai jos hänen läsnäolonsa esitutkintatoimenpidettä suorittaessa on muutoin tarpeen rikoksen selvittämiseksi.

Lisäksi asianosaisille kerrotaan, että poliisille tehdyt rikosilmoitukset, sekä esitutkintaa varten hankitut ja laaditut asiakirjat ja todisteet ovat yleensä salassa pidettäviä, kunnes asia on esillä tuomioistuimessa. Henkilö, joka saa salassa pidettävää tietoa, tai hänen asiamiehensä eivät saa luovuttaa tai ilmaista sivulliselle salassa pidettäviä tietoja tai seikkoja, jotka koskevat muita kuin häntä itseään. Salassapitovelvoitteen rikkominen on rangaistava teko.

Kaikkien on ilmoitettava poliisille oikeat henkilötietonsa (Poliisilaki 2:1 § 872/2011). Poliisilla on oikeus saada jokaiselta tieto tämän nimestä, henkilötunnuksesta, syntymäajasta, kansalaisuudesta, sekä paikasta, josta henkilö on tavoitettavissa (Poll 2:1 §). Väärän henkilötiedon antaminen on rangaistava teko, kuten on myös väärin tietojen antaminen, sekä tietojen antamisesta kieltäytyminen (Rikoslaki 16:5 § 24.7.1998/563).

Jos kuulusteltava on alle 15-vuotias, on hänen huoltajallaan, edunvalvojalla tai muulla laillisella edustajalla on oikeus olla kuulustelussa (ETL 7:14 §). Kuulustelusta onkin etukäteen ilmoitettava ETL 7:14 § mainituille läsnäoloon oikeutetuille henkilöille ja ainakin yhdelle heistä on varattava mahdollisuus olla kuulustelussa läsnä (ETL 7:15 §). Jos asianomistajana tai epäiltynä kuultava on 15-vuotta täyttänyt vajaavaltainen, on hänen huoltajallaan, edunvalvojallaan tai muulla laillisella edustajalla oikeus olla paikalla kuulustelussa, jos he saisivat tutkittavan rikoksen oikeudenkäynnissä käyttää puhevaltaa oikeudenkäymiskaaren 12:1 tai 2:n perusteella. (ETL 7:14 §).

2.2.1 Asianomistaja

Asianomistaja on rikoksessa kärsinyt osapuoli. Asianomistajalla on oikeus olla myötävaikuttamatta selvitettävään asiaan, joka tarkoittaa, ettei asianomistajan tarvitse kertoa halutesaan kuulustelussa mitään, mutta kertoessaan hänen on puhuttava totta. Tätä kutsutaan negatiiviseksi totuusvelvollisuudeksi (Helminen ym, 2014, 392). Asianomistajalla on myös oikeus olla kertomatta sellaisesta seikasta, jonka kertominen voisi johtaa siihen, että häntä itseään tai hänelle läheistä henkilöä syytettäisiin rikoksesta. Läheinen tarkoittaa nykyistä tai

entistä aviopuolisoa tai nykyistä avopuolisoa, lapsia, lapsenlapsia, vanhempia, isovanhempia, sisaria, parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastettavaa läheistä henkilöä. (Poliisihallitus 2016, Ennen kuulustelua asianomistajalle ilmoitettavat asiat.)

Asianomistajalla on oikeus kuulusteluissa käyttää avustajaa. Asianomistajalla on oikeus puhua ennen kuulusteluja luottamuksellisesti kyseisen avustajansa kanssa. Avustaja on poliisista riippumaton taho, mutta tarvittaessa poliisi voi auttaa asianomistajaa ottamaan yhteyttä avustajaan. Tietyissä tapauksissa avustaja kustannetaan valtion varoista, muuten avustajan käyttö on omakustanteista. (Poliisihallitus 2016, Ennen kuulustelua asianomistajalle ilmoitettavat asiat.)

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa sanoo, että asianomistajalle määrätään avustaja esitutkintaan ja oikeudenkäyntiin, jos asianomistajalla on vaatimuksia syyttäjän ajamassa asiassa. Tällöin kyseessä tulee olla rikoslain 20 luvussa tarkoitettu seksuaalirikosasia, ellei sitä erityisestä syytä pidetä tarpeettomana, tai jos kyseessä on rikoslain 1-6 ja 6a pykälässä tarkoitettu rikosasia ja asianomistajan ja rikoksesta epäillyn välinen suhde huomioon ottaen avustajaa on pidettävä perusteltuna. Avustaja määrätään myös, jos kyseessä on henkeen ja terveyteen kohdistuva rikos ja rikoksen vakavuus, asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja muut seikat huomioon ottaen puoltavat avustajan määräämistä. (Laki oikeudenkäynnistä rikosasiassa 2 luku 1a§ 14.6.2013/436.)

Asianomistaja voi myös pyytää, että esitutkinnan ajaksi hänelle määrätään tukihenkilö henkilökohtaiseksi tueksi. Tukihenkilö määrätään edellä mainittujen ROL 2:1a§ kohtien mukaan samalla tavalla kuin avustajakin, jos voidaan katsoa asianomistajan tarvitsevan tukihenkilöä. (ROL 2:3a§ 19.12.2014/1178.)

Asianomistajalla on myös kielellisiä oikeuksia. Asianomistajalla, mikäli hän on kansankielinen, on oikeus käyttää esitutkinnassa suomea tai ruotsia. Mikäli asianomistaja ei ymmärrä poliisin puhumaa kieltä, on hänellä oikeus maksuttomaan tulkkausapuun. Tulkki voi auttaa keskusteluissa myös avustajan kanssa. Tulkillla on vaitiolovelvollisuus. Asianomistajalla on oikeus saada kirjallinen tai suullinen käännös esitutkinnan kannalta keskeisten asiakirjojen oleellisista osista tai yhteenvedoista. Asianomistajalla on myös oikeus luopua oikeudestaan käännöksiin. (Poliisihallitus 2016, Ennen kuulustelua asianomistajalle ilmoitettavat asiat.)

Poliisilla on velvollisuus esitutkinnassa ilmoittaa asianomistajalle, mikäli asiantutkiminen edellyttää asianomistajan rangaistusvaatimusta. Syyttäjän päättäessä tutkinnan suorittamisesta, vaikka asianomistaja ei olisi esittänyt rangaistusvaatimusta, poliisilla on velvollisuus ilmoittaa asiasta asianomistajalle viipymättä. (Poliisihallitus 2016, Ennen kuulustelua asianomistajalle ilmoitettavat asiat.)

Asianomistajalle kerrotaan lisäksi seuraavista oikeuksista esitutkinnan aikana. Asianomistajalla on oikeus selvittää ja esittää seikkoja sekä todisteita rikoksen takia kärsimistään vahingoista. Hänellä on myös oikeus saada tieto esitutkintaan johtaneista ja siinä ilmi tulleista seikoista esitutkinnan aloittamisen jälkeen (tätä tosin voidaan rajoittaa, kun esitutkinta on kesken). Asianomistajalla on oikeus saada tieto asian käsittelystä, esitutkinnan lopettamisesta ja muista oikeuksiin, etuihin tai velvollisuuksiin vaikuttavista päätöksistä. Asianomistajalla on oikeus esittää itse, avustajan tai kuulustelijan välityksellä kysymyksiä muulle kuulusteltavalle asian selvittämiseksi. Asianomistajalla on oikeus pyytää kuulustelutodistaja paikalle kuulusteluihin sekä oikeus tarkistaa kirjattu tai tallennettu kuulustelukertomus. Asianomistajalla on oikeus pyytää asiakirjoja pidettäväksi salassa ja saada tietoa sovittelumahdollisuudesta sekä kirjallisesta menettelystä Asianomistajalla on myös oikeus saada tietää mahdollisuudesta saada tukihenkilö. (Poliisihallitus 2016, Ennen kuulustelua asianomistajalle ilmoitettavat asiat.) Lisäksi asianomistajalle tulee tarpeen mukaan neuvoa muista sopivista auttavista ja tukevista tahoista, kuten rikosuhripäivystyksestä (Tolvanen & Kukkonen 2011, 119).

2.2.2 Alaikäinen asianomistaja

Alle 15-vuotiaan huoltajalla, edunvalvojalla tai muulla laillisella edustajalla on oikeus olla läsnä kuulustelussa. Lapsen edunvalvonta järjestetään heti esitutkintavaiheessa viran puolesta ja edunvalvoja kuulustellaan asianomistajana syytepyynnön, rangaistus- tai korvausvaatimuksen osalta. Jos on perusteltua syytä olettaa, ettei edunvalvoja, huoltaja tai muu laillinen edustaja voi edustaa alle 18-vuotiasta asianosaista puolueettomasti ja näin ollen ei voi valvoa asianosaisen etua asiassa, on tuomioistuimen määrättävä edunvalvoja esitutkintaa varten alle 18 vuotiaalle asianosaiselle. (ETL 4:8§.) Lasta tulee kohdella esitutkinnan aikana hänen ikänsä ja kehityksen edellyttämällä tavalla (ETL 4:7§).

15-17 -vuotiasta asianomistajaa kuulusteltaessa hänen henkilöään koskevassa asiassa he voivat käyttää omaa puhevaltaansa. Lisäksi huoltajilla tai muilla laillisilla edustajilla on itsenäinen rinnakkainen puhevalta. Omaisuuteen kohdistuneessa rikosasiassa alle 18-vuotias lapsi tai 18 vuotta täyttänyt vajaavaltainen käyttää itse puhevaltaansa, jos hänellä on oikeus vallita rikoksen kohteena ollutta omaisuutta. (Poliisihallitus, 2016, 13.)

Jos alle 18 vuotiaan asianomistajan kuulustelua aiotaan käyttää todisteena oikeudenkäynnissä ja on todennäköistä, ettei häntä kuulla oikeudenkäynnissä henkilökohtaisesti ottaen huomioon tämän nuori ikä tai henkisen toiminnan häiriintyneisyys, on kuulustelu tallennettava ääni- tai kuvatallentein. Tallentamisesta on ilmoitettava kuulusteltavalle ennen kuulustelua. (ETL 9:4§ 12.6.2015/736.)

2.2.3 Rikoksesta epäilty

Rikoksesta epäillyllä on oikeus tietää mistä rikoksesta häntä epäillään ennen kuulustelun aloitusta. Epäilyllä on oikeus valitsemaansa avustajaan esitutkinnassa ja hänelle on varattava mahdollisuus keskustella luottamuksellisesti avustajansa kanssa ennen kuulustelua. Kuten asianomistajalla, epäillyn avustaja on poliisista riippumaton taho, mutta jälleen poliisi voi auttaa epäiltyä olemaan yhteydessä avustajaan. Joissain tapauksissa avustajan apu maksetaan valtion varoista. (Poliisihallitus 2017, Ennen kuulustelua epäillylle ilmoitettavat asiat.)

Epäillylle voidaan hänen pyynnöstään määrätä puolustaja, jos häntä epäillään tai hänelle vaaditaan rangaistusta rikoksesta, josta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin neljä kuukautta vankeutta, mukaan lukien kyseisen rikoksen yritys tai osallisuus rikokseen. Puolustaja voidaan pyynnöstä määrätä myös, jos epäilty on pidätetty tai vangittu. Epäillylle määrätään puolustaja, mikäli epäilty ei kykene itse puolustamaan itseään, jos epäilty on alle 18-vuotias jollei ole ilmeistä, ettei epäilty tarvitse puolustajaa, jos epäillyn jo valitsema puolustaja ei täytä puolustajalle asetettuja vaatimuksia tai ei muuten kykene puolustamaan epäiltyä tai jos määräämiseen on muu erityinen syy. (ROL 2:1§ 6.2.1998/107.)

Epäilyllä on oikeus olla myötävaikuttamatta sen asian selvittämiseen, josta häntä epäillään. Epäilyllä on kuulustelussa oikeus olla vastaamatta kysymyksiin, mutta toisaalta hänellä on myös oikeus vastata kysymyksiin ja keroa seikoista, jotka liittyvät tutkittavaan tapaukseen. Epäillyn kertomia asioita voidaan käyttää näyttönä häntä vastaan, mutta kertoessaan hän voi

myös puhua oman edun puolesta puoltavia seikkoja. (Poliisihallitus 2017, Ennen kuulustelua epäillylle ilmoitettavat asiat.) Rikoksesta epäilty saa siis olla kertomatta seikkoja, jotka voisivat olla häntä vastaan. Tätä kutsutaan itsekriminointisuojaksi (Mäkelä 2017).

Kuten asianomistajalla, on myös rikoksesta epäillyllä läheiskriminointisuoja. Rikoksesta epäillyn ei tarvitse kertoa sellaisia seikkoja esitutkinnassa, jotka saattaisivat asettaa syytteen vaaraan hänen läheisikseen luokiteltuja henkilöitä tai myötävaikuttaa hänen oman syyllisyytensä selvittämistä. Kuka on läheiseksi luettava henkilö, on kerrottu asianomistajan oikeuksista kertovassa kappaleessa. (Poliisihallitus 2017, Ennen kuulustelua epäillylle ilmoitettavat asiat.)

Epäillyn kielelliset oikeudet ovat samantyyppiset, kuin asianomistajalla. Epäillyllä, mikäli hän on kansankielinen, on oikeus käydä kuulustelunsa suomeksi tai ruotsiksi. Mikäli epäilty ei ymmärrä näitä kieliä, on poliisilla velvollisuus huolehtia tulkkauksesta. Muille kuin kansankielisille on oikeus saada tulkkausta valtion varoista, jos he eivät puhu tarpeeksi hyvää suomea, ruotsia tai poliisin käyttämää asiointikieltä. (Poliisihallitus 2017, Ennen kuulustelua epäillylle tehtävät ilmoitukset.)

Epäillyllä on oikeus saada suullisesti tai kirjallisesti käännetty versio asian kannalta keskeimpien asiakirjojen olennaisimmista osista tai yhteenvedoista. Käännös annetaan aina poliisin tekemästä pidättämisestä koskevasta päätöksestä, tuomarin mahdollisesti antamasta vangitsemismääräyksestä, mahdollisista syytteistä, sekä tuomioista. Jutun asianosaiset voivat luopua oikeudestaan käännöksiin. Luopuminen pitää oikeuden tulkkaukseen, mutta asian viranomaisasiakirjoja ei käännetä. (Poliisihallitus 2017, Ennen kuulustelua epäillylle ilmoitettavat asiat.)

Lisäksi rikoksesta epäillyllä on oikeus esittää itseään puolustavia seikkoja tai todisteita ja oikeus saada tieto esitutkinnassa ilmi tulleista seikoista esitutinnan aloittamisen jälkeen. Epäillyllä on oikeus esittää kysymyksiä muille kuultaville kuulustelijan tai avustajan välityksellä, oikeus pyytää kuulustelutodistaja paikalle ja oikeus tarkastaa kirjattu tai tallennettu kuulustelukertomus. (Poliisihallitus 2017, Ennen kuulustelua epäillylle tehtävät ilmoitukset.)

Epäillyllä on oikeus edistää tutkintaa tai pyrkiä poistamaan tai estämään sen vaikutuksia. Tuomioistuimien ottaa tällaisen toiminnan huomioon rangaistusta mitatessa. Epäilty saa pyytää

asiakirjojen säilyttämistä salassa, sekä hänellä on oikeus tietää, milloin hänelle voidaan määrätä puolustaja. Epäilylle on kerrottava sovittelumahdollisuudesta ja kirjallisesta menettelystä. (Poliisihallitus 2017, Ennen kuulustelua epäilylle ilmoitettavat asiat.)

Epäilylle kerrotaan myös sakkomenettelystä ja yhdyskuntapalvelun mahdollisuuksista. Sakkomenettelystä kerrotaan oikeusrekisterikeskuksen nettisivuilla, että epäilyltä kysytään kantaa sakkomenettelyyn, joka tarkoittaa vähäisimmissä jutuissa, että tunnustaessaan rikoksen ja luopuessaan oikeudestaan suulliseen käsittelyyn asia voidaan käsitellä sakolla, jos epäilty hyväksyy sakon (Oikeusrekisterikeskus 2017.) Yhdyskuntapalvelu on mahdollista, mikäli rikoksesta voi seurata vankeusrangaistus. Rikosseuraamuslaitoksen internet sivuilla kerrotaan, että yhdyskuntapalvelukseen tuomitseminen edellyttää enintään kahdeksan kuukauden vankeusrangaistusta, syytetyn suostumusta yhdyskuntapalveluun ja että syytetyn oletetaan suorittavan määrätty yhdyskuntapalvelus. (Rikosseuraamuslaitos 2018.)

2.2.4 Nuori rikoksesta epäilty

Alle 18-vuotiasta rikoksesta epäiltyä kuultaessa on muistettava, ettei tätä saa kuulla ilman todistajaa, ellei paikalla ole hänen laillinen edustajansa, avustajansa tai sosiaaliviranomaisen edustaja (ETL 7:11§). Kun alle 18-vuotiasta epäillään rikoksesta tai rikollisesta teosta, on asiasta ilmoitettava sosiaaliviranomaisille. Sosiaaliviranomaisille on varattava mahdollisuus olla läsnä tapauksen kuulustelussa, ellei se ole selvästi tarpeetonta. (ETL 7:16§.) Kuulustelupöytäkirjat näissä tapauksissa on toimitettava viipymättä sosiaaliviranomaisille (Helminen ym. 2014, 443).

2.2.5 Todistaja

Todistajalla on velvollisuus, kuten kaikilla asianosaisilla saapua kutsusta esitutkintaan, jos on syytä olettaa, että häneltä saadaan selvitystä tutkittavaan rikokseen ja että hänen läsnäolonsa esitutkintatoimenpidettä suoritettaessa on tarpeen asian selvittämiseksi. Todistajaa koskee samat salassapito velvollisuudet kuin kaikkia asianosaisia. Muun kuin itseään koskevan tiedon levittäminen on rangaistavaa. Todistajan täytyy ilmoittaa oikeat henkilötietonsa poliisille. Väärän tai harhaanjohtavan tiedon antaminen on rangaistavaa, kuten myös henkilötietojen antamatta jättäminen. (Poliisihallitus 2016, ennen kuulustelua todistajalle ilmoitettavat asiat.)

Todistajalla on velvollisuus ilmaista totuudenmukaisesti ja mitään asiasta salaamatta, mitä tämä tietää tutkittavasta asiasta ja tätä kutsutaan positiiviseksi totuusvelvollisuudeksi (Mäkelä 2017). Lisäksi todistaja on myös velvollinen esittämään hallussaan olevan esitutinnan kannalta merkityksellisen asiakirjan tai todisteen. Tahallinen väärän tiedon antaminen on rangaistavaa. Ainoastaan tiettyjen ammattien edustajilla saattaa olla ilmaisovelvollisuudesta vapauttavia oikeuksia ammatin kautta saatujen tietojen suhteen. Todistajan ei myöskään tarvitse kertoa sellaisesta seikasta, joka voisi johtaa siihen, että häntä tai hänelle läheistä ihmistä syytettäisiin rikoksesta. (Poliisihallitus 2016, ennen kuulustelua todistajalle ilmoitettavat asiat.)

Todistajalla on kuulusteluissa lisäksi oikeus pyytää kuulustelutodistaja paikalle kuulusteluun, tarkastaa kirjattu tai nauhoitettu kuulustelu kertomus, pyytää esittämiään asiakirjoja pidettäväksi salassa ja pyytää tukevaa henkilöä olemaan paikalla kuulustelussa. (Poliisihallitus 2016, ennen kuulustelua todistajalle ilmoitettavat asiat.)

Todistaja saa kieltäytyä todistamasta liike- tai ammattisalaisuudesta elleivät erittäin tärkeät syyt huomioon ottaen asian laatu, todisteen merkitys asian ratkeamisen kannalta ja seuraamukset sen esittämisestä sekä muut olosuhteet vaadi todistamista. Sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä annetussa laissa tarkoitettu yleisön saataville toimitetun viestin tekijä tai julkaisija tai ohjelmatoiminnan harjoittaja saa kieltäytyä todistamasta siitä, kuka on antanut viestin perusteena olevia tietoja tai laatinut yleisön saataville kyseisen toimitetun viestin. (Mäkelä 2017.)

Todistajan vaitiolo-velvollisuuden tai vaitiolo-oikeuden ollessa voimassa todistajan on kerrottava asiasta muut kuin vaitiolo-velvollisuuden tai vaitiolo-oikeuden alaiset asiat. Jos todistaja suostuu todistamaan, vaikka hänellä olisi mahdollisuus kieltäytyä todistamasta, on hänen puhuttava totta kertomastaan asiasta. (Mäkelä 2017.)

Todistajan oikeuksista ja velvollisuuksista kieltäytyä todistamasta kerrotaan oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 10-16§:ssä. Riita-asioiden sovittelija ei saa todistaa sellaisista riita-asiasta, joita hän on saanut tietoonsa suorittaessaan tehtävänsä. Mikäli henkilö, jonka hyväksi vaitiolo-velvollisuus on laadittu, suostuu todistamiseen tai erittäin tärkeät syyt vaativat

asiassa todistamista, saa sovittelija todistaa edellä mainitussa tapauksessa. (Oikeudenkäymiskaari 17:11§ 12.6.2015/732.)

Virkamies, julkisyhteisön työntekijä taikka julkista valtaa käyttävä tai julkista luottamustehtävää hoitava taikka muu, joka on viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain nojalla vaitiolovelvollinen ei saa todistaa siitä, mitä sisältyy asianosaiselta salassa pidettävään asiakirjaan tai oikeudenkäyntiasiakirjaan. Jälleen mikäli se osapuoli, jonka hyväksi salassapitovelvollisuus on säädetty, hyväksyy itse todistamisen asiasta, jolloin voidaan näin menettellä. (OK 17:12§ 12.6.2015/732.)

Tulkki tai avustaja tai oikeudenkäyntiasiamies ei saa todistaa tiedoista, jotka hän on saanut selville työtehtäviään hoitaessaan (OK 17:13§ 12.6.2015/732).

Lääkäri tai muu terveydenhuollon ammattihenkilö ei saa todistaa henkilön tai hänen perheensä terveydentilaa koskevasta arkaluonteisesta tiedosta taikka muusta henkilön tai perheen salaisuudesta, josta hän on saanut asemansa johdosta tiedon. Todistaminen on kuitenkin mahdollista, mikäli hän, jonka hyväksi salassapitovelvollisuus on säädetty, suostu todistamiseen. (OK 17:14§ (12.6.2015/732.))

Pappi tai muu vastaava ei saa todistaa sellaisesta asiasta, jonka hän on saanut tietoonsa riipissä tai muussa sielunhoidossa, ellei henkilö, jota tieto koskee, suostu itse kyseisestä asiasta todistamiseen. (OK 17:16§ 12.6.2015/732.)

2.2.6 Muita henkilöitä kuulusteluissa

Kuulusteluissa on monesti mukana myös muita, kuin vain kuulustelija ja asianosaiset. Asianosaiset tai kuulustelija voivat halutessaan pyytää kuulustelutodistajaa kuulusteluun. Kuulustelutodistaja on luotettava ja esteetön todistaja kuulustelun aikana. Kuulustelutodistaja on pyynnöstä paikalla aina kuulustelussa, paitsi jos kuulustelun viivyttäminen vaarantaa tutkintaa, jolloin kuulustelu voidaan käydä ilman kuulustelutodistajaa. Toinen vaihtoehto kuulustelutodistajalle on kuulustelun nauhoitus ääni- tai kuvatallenteena, jotta voidaan luotettavasti osoittaa kuulustelun kulku ja sen suorittamistapa. (ETL 7:11§.)

Asianomistaja ja epäilty voi saada avustajan esitutinnan ajaksi. Asianosaisille on kerrottava ennen kuulusteluja heidän oikeudestaan käyttää valitsemaansa avustajaa ja rikoksesta epäillylle, joka on menettänyt vapautensa kiinniottamisen, pidättämisen tai vangitsemisen takia, on kerrottava viipymättä kirjallisesti kyseisestä oikeudesta (ETL 4:10§ 17.10.2014/818). Asianosaisten avustajana voi toimia asianajajat, julkiset oikeusavustajat tai luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja (ETL 11:3§).

Rikoksesta epäillylle tulee taata mahdollisuus olla yhteydessä avustajaansa tapaamalla, kirjeitse tai puhelimitse siten kuin laissa säädetään. Esitutkintaviranomaisen tulee pitää huoli, että epäillyn ja tämän avustajan yhteydenpidon luottamuksellisuus tulee taattua. (ETL 4:11§.)

Asianosaisen avustajan valinnassa voi esitutkintaviranomainen auttaa asianomaista olemaan yhteydessä avustajan saamiseksi, mutta se ei saisi ehdottaa/suosia yhtä tiettyä asianajotoimistoa, sillä sitä ei pidetä asianmukaisena. Jos asianosainen ei osaa esittää itse ketään tiettyä avustajaa, voidaan hänelle antaa luettavaksi Suomen asianajajaliiton luettelo avustajan valintaa helpottaakseen. (Hallituksen esitys 222/2010, vp 147 ja 198.) Tutkinnan johtaja voi myös evätä asianosaisen valitseman avustajan käytön, jos avustaja, ketä asianosainen on ehdottanut, ei täytä laissa asetettuja avustajan yleisiä kelpoisuusvaatimuksia tai jos kyseiselle henkilölle on säädetty erityiseen kelpoisuuteen kohdistuva este. (HE 222/2010, vp 198.)

Tukeva henkilö on asianosaisen pyynnöstä paikalla oleva muu tukeva henkilö. Tutkija sallii tukevan henkilön läsnäolon kuulusteluissa, mutta vain jos se ei haittaa rikoksen selvittämistä tai vaaranna mitenkään salassapitovelvollisuutta. (ETL 7:12§ 28.10.2016/892.) Asianomistajan tukeva henkilö voidaan myöhemmin määrätä tukihenkilöksi (Kortesalmi, ym. 2014, Rantaeskolan toimittamassa teoksessa, 144). Tukeva henkilö voi olla esimerkiksi kuultavan lähisukulainen, mutta ei huoltaja, tai joku rikosten uhreja tukevan järjestön edustaja (Halme, Rantaeskola 2014, Rantaeskolan toimittamassa teoksessa, 213).

Päihtyneen kuulustelemisesta säädetään esitutkintalain 7 luvun 3§:ssä. Mikäli henkilö on päihtynyt alkoholista tai muusta huumaavasta aineesta, häntä saa kuulustella vain silloin kun voidaan olettaa hänen ymmärtävän kuulustelun merkityksen taikka kuulustelua ei voida viivyttää rikoksen selvittämistä vaarantamatta. Kuulustellulle on jälkepäin annettava mahdollisuus tarkistaa kertomuksensa. (ETL 7:3§.)

3 KUULUSTELUIHIN LIITTYVÄT MENETTELYT

3.1 Sovittelu

Kun mietitään keskeisiä vaihtoehtoisia konfliktienratkaisumenetelmiä rikos ja riita-asioissa tuomioistuimenmenettelyn sijaan, sovittelu nousee esiin hyvänä vaihtoehtona (Pohjonen ym. 2001, 26). Sovittelussa voidaan sopia esimerkiksi, että kuinka paljon aiheutetusta vahingosta rikoksesta epäilty korvaa asianomistajalle tai rikoksesta epäilty voi pyytää, vaikka anteeksi antoa. Sovittelu on rikosprosessin loppuvaiheeseen kuuluva vaihtoehtoinen menettely, jolla riita-asioihin voidaan saada ratkaisu ja sopu. Sovittelussa asia sopimalla voidaan välttää tuomioistuinkäsittely ja mahdolliset rikoslakiperusteiset seuraamukset.

Sovittelussa riita tai rikosasian asianosaiset juttelevat molemmat sovittelijan kanssa tapahtumista. Sovittelija on ulkopuolinen henkilö, joka ei ratkaise asianosaisten välistä ongelmaa, mutta toimii sovinnon mahdollistajana sekä auttaa löytämään sellaisen ratkaisun, joka miellyttää molempia osapuolia. (Poikela 2010, 23.) Jos sovittelussa päästään sovintoon, tulee se vahvistaa kirjallisella sopimuksella (Iivari 2007, 40). Kun kyseessä on virallisen syytteen alainen rikos ja sen vuoksi syyttäjällä on oikeus vaatia asiassa rangaistusta, sovittelussa laaditut sopimukset ja asiakirjat lähetetään syyttäjälle, asian ratkaisuntekoa varten.

3.1.1 Milloin voidaan sovittaa

Suomessa sovittelu perustuu vapaaehtoisuuteen, eli siihen on molempien osapuolten annettava suostumus ja sen voi peruuttaa tai lopettaa milloin tahansa (Pohjonen ym. 2001, 289-290). Poliisikuulusteluissa molempien osapuolten, rikoksesta epäillyn sekä asianomistajan on molempien annettava suostumuksensa sovitteluun. Sovittelu on mahdollista niin asianomistajarikoksissa, kuin myös virallisen syytteen alaisissa rikoksissa.

Sovittelua koskevan aloitteen voi tehdä useampi syyttäviviranomainen, poliisi, rikoksen osapuoli taika muu viranomainen sovittelulain mukaan. Jos kyseessä on lähisuhdeväkivaltarikos eli perheväkivaltaa tai entisten tai nykyisten puolisojen välistä väkivaltaa, sovittelualoitteen voi tehdä ainoastaan poliisi tai syyttäviviranomainen. (Iivari 2007, 36.)

Mikäli kuulusteluissa annetaan suostumukset sovitteluun, asia siirretään sovittelutoimiston käsiteltäväksi ja sieltä otetaan yhteyttä asianosaisiin ja sovitaan mahdollisista

erillistapaamisista. Erillistapaamiset ovat tärkeässä roolissa varsinkin lähisuhdeväkivalta tapauksia soviteltaessa, jotta saadaan molempien osapuolten kertomus ja tuntemukset tapahtumista (Iivari ym. 2007, 39). Sovittelutoimista hankkii tapaukseen liittyvät asiakirjat ja sitten käydään yhteiset ja mahdolliset erillistapaamiset ja sovitteluistunnot. Niiden jälkeen käydään läpi mahdollisia korvausasioita sekä laaditaan sopimus sekä sovitteluselvitys, jos sovinto syntyy. (Iivari ym. 2007, 35.)

3.1.2 Sovittelun merkitys

Sovittelun merkitys poliisitutkinnan sekä tuomioistuimen kuormittamisen kannalta on merkittävä. Kun poliisimies osaa tarjota kuulusteluissa vähäisissä rikosasioissa edellytysten puitteissa sovittelu menettelyä asianosaisille, sillä voidaan vähentää huomattavasti päivitäisrikostutkinnan sekä tuomioistuimen taakkaa. Sovittelu on myös erittäin hyvä ratkaisu sellaisille yksittäisille tapauksille, joissa rikoksesta epäillyllä ei ole minkäänlaista rikostausta tai osapuolilla entisyyttä keskenään. Sovittelu on hyvä mahdollisuus saada aikaan sopu sekä välttää mahdolliset sanktiot tehdystä rikoksesta. Sovittelu on myös kaikille täysin maksutonta (Iivari ym. 2007, 40).

Mikäli kyseessä on virallisen syytteen alainen rikos, syyttämispäätös on syyttäjällä. Vaikka sovittelulla ei loppuratkaisua virallisen syytteen alaisiin rikostapauksiin saada, asianosaisten välinen sovinto voi vaikuttaa syyteharkintaan lain mukaan ja alentaa rangaistusvastuuta. (Pohjonen ym. 2001, 298)

3.2 Kirjallinen menettely

Kirjallinen menettely on sovittelun tapaan vaihtoehtoinen menettely rikosasioissa suullisen tuomioistuin käsittelyn sijaan. Kirjallisessa menettelyssä poliisi suorittaa esitutkinnan aivan normaalisti niin kuin muissakin rikosasioissa. Kuulustelun loppuvaiheessa asianomistajalta sekä rikoksesta epäillyltä, kysytään kanta siitä, suostuvatko he kirjalliseen menettelyyn.

Jotta kirjallinen menettely toteutuu, on tiettyjen kriteerien asiassa ja asianosaisten kesken täytyttävä. Kyseessä oltava teko, josta säädetty maksimi rangaistus on korkeintaan 2 vuotta vankeutta. Rikoksesta epäillyn on omalta osaltaan esitutkinnassa tai sen jälkeen tunnustettava syyllistyneensä asiassa rikokseen. Rikoksesta epäillyn on oltava rikoksen tapahtuma-

aikaan täysi-ikäinen eli 18 vuotta täyttänyt. Molempien osapuolten on annettava kuulusteluissa suostumuksensa kirjalliseen menettelyyn sekä luovuttava oikeudesta suulliseen käsittelyyn tuomioistuimessa. (ROL 5a:1 § 31.3.2006/243.)

Käräjäoikeus tekee asiassa viimeisen päätöksen sen osalta, että haetaanko ratkaisua asialle suullisella käsittelyllä vai kirjallisella menettelyllä. Kärjätuomari tekee päätökset ja antaa tuomionsa kirjallisen menettelyn jutuissa esitutkimateriaalin perusteella. Kirjallisen menettelyn avulla vähennetään oikeuskäsittelyjen kustannuksia sekä säästetään aikaa. Asianosaiset voivat saada nopeammin tuomioistuimen ratkaisut, kun suullista pääkäsittelyä ei tarvitse käydä, koska niissä on yleensä jonoa.

3.2.1 Merkitys ja vaikutukset tuomioon

Kirjallinen menettely on edullinen vaihtoehto, kun huomioidaan esimerkiksi mahdolliset oikeudenkäynti kulut kaikkina. Rikoksesta epäillylle kirjallinen menettely voi tulla edullisemmaksi ratkaisuksi mietittäessä mahdollista tuomiota.

Mikäli kyseessä on esimerkiksi Rikoslain 21:5 mukainen pahoinpitely rikos, josta ankarin säädetty rangaistus on 2 vuotta vankeutta, voi kirjallisessa menettelyssä asia ratkaistaessa siitä saada maksimissaan 9kk vankeutta. Vaikka kirjalliseen menettelyyn soveltuvien rikosten ankarin säädetty rangaistus saa olla maksimissaan 2 vuotta vankeutta, voi kärjätuomari antaa siitä maksimissaan 9kk vankeustuomion. (ROL 5a:1 §). Tällä tavalla voi olla houkuttavampi vaihtoehto tunnustaa selvä tapahtunut rikos kuin kiistää se, käydä läpi suullinen käsittely tuomioistuimessa ja siellä tulla tuomittavaksi mahdollisesti ankarampaan rangaistukseen kuin kirjallisessa menettelyssä.

3.3 Sakkomenettely

Kuulustelujen loppuvaiheessa koittaa aika, jossa asianomistajalta sekä rikoksesta epäiltyä otetaan heidän kantansa asian ratkaisemiseksi sakkomenettelyssä. Sakkomenettelyyn soveltuvat tapaukset, joiden rangaistusasteikko on sakkoa tai enintään 6 kuukautta vankeutta (Laki sakon ja rikesakon määräämisestä 1:1 § 27.8.2010/754). Jotta sakkomenettely toteutuu, rikoksesta epäillyn on tunnustettava tekonsa, annettava suostumuksensa asian

käsittelyyn sakkomenettelyssä sekä luovuttava oikeudesta suulliseen käsittelyyn (SML 1:4§). Myös asianomistajan on annettava suostumuksensa sakkomenettelyyn (SML 1:5§).

3.4 Yhdyskuntapalvelu

Rikoksesta epäillyllä on mahdollisuus jo kuulustelujen aikana ilmoittaa haluavansa kärsiä mahdollinen tuomionsa yhdyskuntapalvelua suorittaen. Yhdyskuntapalvelu on osittain vapautta rajoittava rangaistusmuoto, jossa tuomitun vapautta rajoitetaan ja hän joutuu tekemään palkatonta valvonnan alaista työtä mahdollisten seuraamusten uhalla. Yhdyskuntapalvelun pituuden määrää käräjäoikeus ja siihen vaikuttaa rikoksen ja sen teon laatu. (Lappi-Seppälä 2000, 193.)

Yhdyskuntapalvelu kestää 14 – 240 tuntia ja siihen voi tulla tuomituksi enintään 8 kuukauden vankeusrangaistuksen sijasta. Yhdyskuntapalvelua voidaan määrätä myös ehdollisen vankeusrangaistuksen lisärangaistuksena, jos teosta on tuomittu enemmän kuin 8 kuukautta ehdollista vankeutta, tällöin yhdyskuntapalvelun kesto voi olla enintään 90 tuntia. (Rikosseuraamuslaitos 2018.)

4 MUUTA KUULUSTELUISSA HUOMIOITAVAA

4.1 Oikeusapu

Oikeusapua annetaan valtion varoista kustannettuna henkilölle, joka tarvitsee asiantuntevaa apua oikeudellisissa asioissa ja on oman taloudellisen asemansa takia kykenemätön maksamaan asiasta johtuvia menoja. Tähän oikeusapuun kuuluu oikeudellinen neuvonta, tarpeelliset toimenpiteet ja avustaminen tuomioistuimessa ja muissakin viranomaismenettelyissä. Oikeusavun piiriin kuuluu myös vapautus eräistä asian käsittelyyn liittyvistä menoista siltä osin kuin oikeusapulaissa säädetään. (Oikeusapulaki 1:1§, 5.4.2002/257.)

Oikeusapua saa henkilö, jolla on kotikunta Suomessa tai koti- tai asuinpaikka toisessa EU:n jäsenvaltiossa tai Euroopan talousalueeseen kuuluvassa valtiossa. Lisäksi oikeusapua edellä mainittujen edellytysten lisäksi saa henkilö, jos tämän asia käsitellään Suomen tuomioistuimessa tai jos oikeusapuun on joku muu erityinen syy. Oikeusapua ei anneta yhtiöille tai yhteisöille. (OAL 1:2§.)

Oikeusavun hakijan taloudellinen asema määrittelee saako hän oikeusapua hakemustaan vastaan korvauksetta vai omavastuuta vastaan. Taloudellinen asema määritellään kuukausittain käytössä olevien varojen (käyttövara) ja varallisuuden perusteella. Käyttövara lasketaan hakijan ja hänen aviopuolisonsa, avioliittomaisessa suhteessa olevan taikka rekisteröidyssä parisuhteessa elävän kuukausittaisten tulojen, menojen ja elatusvelvollisuuden perusteella. Jos oikeusavun hakija on rikoksesta epäiltynä tai vastaajana rikosaisassa määrätty oikeusapu vain hakijan oman taloudellisen aseman perusteella. Samoin menetellään, jos puoliset ovat toistensa vastapuolilla kyseisessä asiassa tai he asuvat pysyvästi erillään rikkoutuneiden välien takia. (OAL 1:3§, 19.12.2008/927.)

Mikäli oikeusavun hakijalla on kyseessä olevan asian kattava oikeusturvavakuutus oikeusapua ei myönnetä. Kuitenkin tuomioistuimessa käsiteltävänä olevaan asiaan voidaan myöntää oikeusapua siltä osin, kuinka paljon kustannuksia menee hakijan oman vakuutusyhtiön enimmäiskorvausmäärän yli. Jälleen edellytyksenä on, että hakija esittää oikeusaputoimiston selvityksen hakijan taloudellisesta tilanteesta ja oikeusavun todellisesta tarpeesta asian vakavuus ja laajuus huomioiden. (OAL 1:3b§, 19.12.2008/927.)

Oikeusavun piiriin kuuluu rikosasioissa epäillylle määrättävä avustaja, jos epäilty epäillään tai hänelle vaaditaan rangaistusta teosta, josta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin neljä kuukautta vankeutta, mukaan lukien tällaisen rikoksen yritys ja kumppanuus. Avustaja määrätään myös, jos epäilty on vangittu tai pidätetty tai epäilty on alle 18- vuotta. (OAL 1:8§ 17.6.2011/720.)

4.2 Korvausvaatimukset

Asianomistajalla on rikosasioissa mahdollisuus ilmoittaa, vaatiiko hän asiassa korvauksia rikoksesta epäiltyltä. Asianomistajalla on oikeus vaatia korvauksia hänelle aiheutetuista ja aiheutuneista omaisuusvahingoista sekä henkisistä ja fyysisistä kärsimyksistä. Asianomistaja voi pyytää jo kuulusteluissa syyttäjää ajamaan korvausvaateen, mutta voi sen ajaa myös itsekin. Vaikka rikoksesta epäiltyä ei voitaisi tuomita rangaistukseen tehdystä rikoksesta nuoren ikänsä vuoksi, on hän velvollinen korvaamaan tahallisesti tai tuottamuksella aiheutetut vahingot. (Lappi-Seppälä 2000, 451.)

Korvauksia suoritetaan Suomessa tehdystä rikoksella aiheutetusta vahingosta. Mikäli rikoksen uhrilla ei ole rikoksentekohetkellä eikä korvaushakemusta tehdessään asuinpaikkaa Suomessa, tai muussa Euroopan unionin jäsenvaltiossa, korvauksia ei suoriteta (Rikosvahinkolaki 1:2§ 29.12.2005/1204). Mikäli rikos on sattunut ulkomailla, suoritetaan siitä korvauksia vain henkilövahingoista ja kärsimyksestä rikosvahinkolain 1 luvun 3§:n mukaisesti (RikosvahinkoL 1:3§). Korvausvaatimuksia pohtiessa on suositeltavaa käyttää avustajan apua.

5 TOIMINNALLINEN OPINNÄYTETYÖ

5.1 Produkti

Valitsimme parhaaksi tavaksi opinnäytetyömme toteuttamiseksi toiminnallisen opinnäytetyön mallin, joka hyödyntää raportissaan ja itse produktissaan laadullisen tutkimuksen avulla kerättyä haastattelumateriaalia. Toiminnallinen opinnäytetyö mahdollistaa erillisen produktin tekemisen, jossa saamme tiivistää raportissa esiteltyjä aiheita ja menetelmiä. Vilka ja Airaksinen kertovat kirjassaan *toiminnallinen opinnäytetyö, 2004*, että toiminnallinen opinnäytetyö tavoittelee ammatillisessa kentässä juuri toiminnan ohjeistamista esimerkiksi käytäntöön suunnatun ohjeistuksen muodossa (Vilka ym. 2004, 9). Juuri tähän olemme pyrkineet erillisellä kuulustelijan ohjekirjalla.

Itse produktiin olemme ottaneet tärkeimpinä kokemamme kuulustelun palaset liittyen lainsäädäntöön ja menetelmiin ja olemme avanneet niitä lyhyesti ja selkeästi tavalla, josta kuulustelija voi nopeastikin saada itselleen selvennyksen vaikeaan asiaan tai apukeinon selittää kuulusteltavalle tämän esittämiin yleisiin kysymyksiin vastauksia.

Kuulustelut ja siihen liittyvät aiset ovat aiheena niin laaja, että kaiken käsittelyyn ei yksi opinnäytetyö riitä. Siksi valitsimme käsittelyymme ne aiheet, jotka koimme itse harjoittelun aikana hankaliksi ja jotka haastateltavamme olivat kokeneet vaikeiksi. Nämä aiheet olivat melko lailla molemmilla samoja, joten se helpotti työmme alueen rajaamista. Lisäksi otimme pääperiaatteeksi sen, että koska työ on suunnattu ensimmäisiin kuulusteluihin valmistautuville, emme syventyneet taktiikkaan tai ei niin yleisiin seikkoihin kuulusteluissa, vaan tarjomme päivittäisiin, yksinkertaisiin kuulusteluihin sopivia malleja ja käytänteitä.

Produktia teimme vaiheittain. Jaoimme osa-alueet, jota olemme täyttäneet omalla ajallamme. Aluksi suunnittelimme produktiin kuuluvaksi kuulustelujen työturvallisuutta käsittelevän osion, mutta totesimme, että se ei ole käytännöllinen. Työturvallisuutta noudatetaan eri laitoksilla eri tavoilla ja olisi mahdotonta antaa malli, joka sopisi kaikille laitoksille. Lisäksi jättämällä työturvallisuus kappaleen pois saimme rajattua aihetta enemmän haluumamme suuntaan. Työn rajauksessa päädyimme jättämään ”muussa” roolissa kuultavan henkilön käsittelyn sen harvinaisuuden vuoksi. Asianomistajan suojelutarpeeseen kuuluvat asiat rajasimme myös pois, koska ne ovat harvinaisempia tapauksia.

Mäkelän malli, jota käytämme produktissa, avaa hyvin kuulusteluun valmistautumista ja siksi emme kirjoittaneet kuulusteluja edeltävästä vaiheesta sen enempää. Mäkelän mallin tiivistimme yhdelle sivulle ja avasimme sen lyhyesti ranskalaisilla viivoilla. Kyseinen sivu on mainio ohje kuulustelujen suorittamisesta vaihe vaiheelta. Mäkelän mallia on avattu tarkemmin raporttiosuudessamme.

Opinnäytetyömme teoria osa oli jo valmis alkaessamme tehdä itse produktia, joten siitä oli helppo ottaa pääasiat produktiimme ja tiivistää niitä selvemmiiksi kokonaisuuksiksi. Lisäksi raporttimme tutkimusosan haastattelut oli tehty alkaessamme työstää produktia.

6 LAADULLINEN TUTKIMUS

6.1 Tutkimuksen toteutus, haastattelu

Toteutimme laadullisen tutkimuksen haastattelemalla viittä kurssikaveriamme kurssilta AMK20171. Kysyimme heiltä kysymyksiä liittyen ensimmäisiin kuulusteluihin, koulun opetukseen kuulusteluista sekä heidän valmiuksistaan kuulustelijana. Kysymykset olivat avoimia kysymyksiä ja tavoitteenamme oli saada niihin syvällisiä pohdiskelevia vastauksia. Haastateltavat eivät halunneet omia nimiään työhömmme.

Haastattelimme opiskelijoita koululla työharjoittelun jälkeisellä lähijaksolla. Haastattelimme kahdestaan yhtä haastateltavaa kerrallaan. Haastattelut suoritettiin kvalitatiivista menetelmää hyväksi käyttäen henkilöhaastatteluina, jotta pystyimme syventymään haastateltavien vastauksiin syvemmin. Kvalitatiiviselle aineistolle on ominaista sen monitasoisuus, kompleksisuus ja ilmaisullinen rikkaus verrattuna moneen muuhun tutkimusmenetelmään (Alasuutari 1999, 84).

Koska koimme aihetta valitessamme, että tällainen työ olisi ollut tarpeellinen harjoitteluun lähtiessämme, halusimme kartoittaa muiden samassa tilanteessa olleiden mielipiteitä asiasta. Lisäksi meitä kiinnosti, olisivatko hekin kokeneet jonkinlaisen ohjekirjan hyödylliseksi itselleen samassa tilanteessa ollessaan. Haastattelun otos on pieni, mutta uskomme senkin antavan suuntaa sille, onko työmme tarpeellinen ja kaivattu. Emme kuitenkaan perusta työn tarpeellisuutta kokonaan itse haastatteluiden tuloksiin. Haastattelu oli enemmän suuntaa antava ja saimme siitä samalla painotusta vaativia osa-alueita omaan työhömmme siltä osin, mikä oli koettu vaativaksi tai hankalaksi.

Haastateltavat on otettu sattumanvaraisesti kurssiltamme. He ovat eri-ikäisiä ja eri laitoksilla työharjoitteluisissa olleita ja heille on kertynyt eri määriä kuulusteluja harjoittelunsa aikana. Emme etukäteen kyselleet mitään heidän suorittamistaan kuulusteluista, jotta sattumanvaraisuus säilyisi. Pyrimme tietoisesti ottamaan haastateltavia useammalta poliisilaitokselta, jotta saimme mukaan vähäisesti eri laitosten tapoja tukea harjoittelijoita kuulusteluissa. Tarkoituksenamme ei ollut kuitenkaan vertailla keskenään eri poliisilaitosten kuulustelu toimintaa vaan saada erilaisia näkökulmia. Kun joissain poliisilaitoksissa harjoittelija saa paremmat alkuohjeistukset ja tuen, voi toisaalla tekemämme työ olla todella tärkeä ja jopa ainoa apuväline harjoittelijalle. Joskus voi käydä niinkin, että harjoittelija käytännössä vain

saatetaan kuulusteluhuoneeseen ja toivotetaan onnea oven sulkeutuessa takana ennen ensimmäistä kuulustelua. Tällaisissa tapauksissa, joku voisi kokea kuulusteluita koskevan ohjekirjan olevan tarpeellinen.

Pyrimme haastatteluita analysoidessamme löytämään niistä yhteneväisyyksiä varsinkin menetelmien sisäistämisen ja itse kuulusteluihin valmistautumisen osalta. Kuten Alasuutari toteaa kirjassaan *laadullinen tutkimus*, haastattelujen analysoinnin aikana tulee kiinnittää erityistä huomiota kysymysasettelun kannalta olennaisiin asioihin työn kannalta (Alasuutari 1999, 40).

Haastattelujen kysymykset paneutuivat kuulustelijoiden valmiuksiin ja niiden kehittymiseen harjoittelun aikana. Kuinka hyvin heillä oli kuulustelujen rakenne, sen menettelyt ja termistöt hallussa ja osasivatko haastateltavat käyttää koulussa saamiaan oppeja hyväksi suorittamisissaan kuulusteluissa. Lisäksi kartoitimme kuulustelijan ohjekirjan tarpeellisuutta ja olisiko siitä ollut apua haastateltaville jo heidän omana aikanaan työharjoittelussa.

6.2 Tulokset ja niiden vertailu

Haastattelujen tulokset olivat pitkälti samankaltaisia, mitä omat ajatuksemme ja miitteemme ensimmäisistä kuulusteluista ja niihin valmistautumisesta. Jonkinlaisia eroja oli havaittavissa kuulusteluihin valmistautumisessa työpaikalla. Kysyttäessä kuinka valmiita haastateltavat olivat ennen ensimmäisiä kuulustelujaan, jännitys ja kokemuksien puute oli yhteneväistä. On luonnollista, että ensimmäistä kertaa kuulustelua suorittaessaan on epävarma olo. Haastatteluissa kävi kuitenkin ilmi, että tämä epävarmuus johtui kaikilla koulussa tehtyjen harjoitusten vähäisyydestä. Haastatteluissa nousi esille, että itse kuulustelu harjoituksia olisi voinut olla koulussa enemmän. Opinnäytetyömme produkti ei anna enempää kuulustelukertoja ensikertalaiselle, mutta otimme tästä epävarmuuden tunteesta ajatuksen ja lisäsimme työhömmme kuulusteluihin valmistautumisen rautalankamallin. Tämä malli ei kuitenkaan tee mestarikuulustelijaksi, mutta sen avulla on hyvä lähteä luomaan omia rutiineja varsinkin alussa.

Oikeudet ja velvollisuudet olivat haastateltavilla osittain hallussa. Oikeudet ja velvollisuudet olivat monelle siinä mielessä hämäävän helppo asia, koska ne sai antaa kuulusteltavalle luettavaksi ja ne olivat myös itsellä paperilla. Se, miten kukin oli kyseisen lomakkeen asiat

sisäistänyt, on toinen asia. Oikeudet ja velvollisuudet selvenivät työharjoittelun aikana. Yksi haastateltavista oli tehnyt itselleen muistilistaa oikeuksista ja velvollisuuksista ja niiden pääpiirteistä, eli hän teki periaatteessa samaa, mihin meidän työemme tähtää. Rautalankamalliin kuulustelun pääasioista ja sen termeistä.

Yksi suurimmista haasteista haastateltavilla olivatkin juuri esitutkintaan ja kuulusteluihin liittyvät menettelyt. Kirjallinen menettely, sen esittely ja kriteerit oli parhaiten hallussa, mutta varsinkin sovittelu ja yhdyskuntapalvelu oli hieman epätiedossa ensimmäisten kuulustelujen alla. Nämäkin asiat kyllä opittiin, mutta se vei kaikilta enemmän aikaa.

Suurta epävarmuutta ennen ensimmäistä kuulustelua oli herättänyt kuulustelun kulku. Kuinka kuulustelu etenisi ja minkä tyyppisiä kysymyksiä tulisi esittää, oli mietityttänyt suurinta osaa. Osalla haastateltavissa oli muistissa koulun opetuksista kuulusteluihin valmistautumisen merkitys. Jokainen yksittäinen kuulustelu on yksi muiden joukossa, mutta siihen voi valmistautua vain kerran. Tietysti henkilön voi kutsua uudelleen kuultavaksi, mutta kuulustelun itsessään voi sillä kertaa suorittaa vain kerran, joten siihen valmistautumista ei sovi kyseenalaistaa.

Kaikilla haastateltavilla oli melko suppea perehdytys ennen ensimmäistä kuulustelua. Kysymyksiä oli ehkä käyty läpi tai annettu muutamia vinkkejä, mutta kaikilla oli tunne, että he pääsivät suoraan toiminnan keskelle ilman suurempia valmisteluja. Tämänkin takia koemme, että kuulustelijan oppaamme voi auttaa uusia kuulustelijoita, kun he valmistautuvat ensimmäisiin kuulusteluihinsa. Jos opas onnistuu lievittämään jännitystä ja se toimisi apuna itse kuulustelun aikana kuulustelijalle, olisi työemme onnistunut.

Kaikki haastateltavat pitivät kuulustelijan ohjekirjaa hyvänä ideana, josta olisi ollut varmasti hyötyä heille kaikille ensimmäisiä kuulusteluja suorittaessa. Oppaasta olisi saanut itselle ja asiakkaalle ymmärrettävällä tavalla menetelmien avauksia ja lakiasioiden kertausta ja selvennystä. Runko kuulustelun suorittamisesta koettiin myös tarpeelliseksi kerrata ennen kuulusteluja. Koemme, että haastattelusta oli työllemme hyötyä, sillä saimme sillä vahvistusta omille ajatuksillemme työn tarpeellisuudesta ja saimme siitä hyviä painokohtia itse raporttiin, kuin myös valmiiseen ohjekirjaan. Kuvassimme haastatteluiden tuloksia laadullisella tyylillä syventyen haastateltavien mietteisiin.

7 YHTEENVETO

7.1 Omat pohdinnat ja mielipiteet valmiista työstä

Opinnäytetyömme kirjoittamista vaikeutti huomattavasti se seikka, että olimme työtä tehdessämme eri poliisilaitoksilla työharjoitteluissa ja asuimme sen vuoksi eripuolilla Suomea. Saimme kuitenkin aihetta valitessamme tehtyä hyvän runkosuunnitelman ja jaoimme aihekokonaisuudet. Kirjoitimme molemmat raportit osuuteen eri aihekokonaisuuksista, mutta perehdyimme samalla myös toisen kirjoittamiin asioihin. Kun saimme kirjoittamamme asiat yhdistettyä ja huomasimme mitä siitä vielä puuttui, oli helppoa viimeistellä työ yhdessä. Työn tekeminen yhdessä saman katon alla oli paljon mukavampaa kommunikoinnin kannalta sekä keksimme yhdessä vielä paljon uusia näkökulmia ja uutta sisältöä työhömmme.

Itse työn kirjoittamisesta teki osittain haastavaa se, että työmme pohjautuu lakiin niin vahvasti, että meidän tuli välttää erityisen paljon asiavirheitä itse raportissa, mutta erityisesti produktissamme. Koska tavoitteemme oli, että produktistamme tulisi ohjekirja ja jonkinlainen toimintamalli oikeisiin poliisin töihin, produktin sisältöön tuli kiinnittää erityistä huomiota.

Opinnäytetyön tulisi pystyä osoittamaan tiedonhankintataitoja, sekä lähdekritiikkiä (Hakala 2004, 35). Olemme käyttäneet työssämme useita lakiin perustuvia lähteitä, sekä virallisten järjestöjen nettisivuja arvostettujen kirjailijoiden teosten ohella, joten koemme täytäneemme edellä mainitun määritelmän ainakin lähteiden luotettavuutta miettiessämme. Olemme pyrkineet haastamaan osittain muita kuin lakiin pohjautuvia lähteitä. Lähdekirjallisuutta olisi voinut olla ehkä enemmän, mutta koimme työn olevan loppujen lopuksi lakiin perustuvaa ja monet lähteet, joita mietimme, pohjautuivat samoihin lakeihin, joita jo käytimme lähteinämme.

Työtä kirjoittaessa opimme myös itse paljon uutta lainsäädännöstä ja esitutkinnasta prosessina. Syvensimme vanhaa tietämystämme ja korjasimme vääriä mielikuviamme eri lainsäädännön asioista. Kuulustelut itsessään on niin laaja aihealue, että emme yksinkertaisesti pystyneet kertomaan siitä kaikkea työssämme. Päätimme yhdessä, että perehdymme erityisesti kuulustelun perusasioihin ja työskentelymenetelmiin. Aloitteleva kuulustelija mielestämme hyötyy enemmän perusasioiden avaamisesta, kuin haastavammissa tai harvinaisissa

yksittäisissä tapauksissa tarvittavista tiedoista. Kokemus opettaa parhaiten ja tämä ohjekirja onkin suunnattu erityisesti niille, joilla ei vielä kokemusta ole kuulusteluista juurikaan.

Olemme tyytyväisiä valmiiseen produktiin. Saimme mielestämme siihen mukaan juuri ne asiat, jotka halusimme ja saimme ne vielä sellaiseen muotoon, joka on helposti luettava ja siitä saa nopeasti apua, kun sitä tarvitsee. Produktista tuli sen kokoinen kuin suunnittelimekin. Mikäli olisimme ottaneet laajemman ja syvemmän näkökulman kuulusteluihin, olisi produktin pituudesta voinut tulla ongelma. Tavoitteenamme oli laatia tiivistetty tietopaketti ja sellainen siitä tulikin. Itse kirjoittaminen hyvin kasatun raporttiosuuden pohjalta oli loppujen lopuksi helppoa. Produktiin sai tiivistää pelkät ydinasiat omine painotuksineen. Raporttiin löytyi paljon lakilähteitä ja sen kirjoittamisessa vaikeinta oli lakitekstin sisäistäminen ja sen avaaminen paperille. Produktissa käytimme joidenkin asiakokonaisuuksien lähteenä muun muassa poliisin sekä rikosseuraamuslaitoksen nettisivuja. Laitoimme joidenkin asiakokonaisuuksien loppuun linkin asiaa koskevalle nettisivulle, jotta se on helppo kopioida siitä suoraan selaimen ja näyttää tai lukea sivulla oleva tieto kuultavalle. Joskus kuultava voi haluta kuulla lisää, jostain tietystä menetelmästä ja tällainen tapa löytää tietoa on nopea ja yksinkertainen.

Kokonaisuudessaan koemme onnistuneemme itsellemme asettamissamme tavoitteissa opin-
näytetyön ja varsinkin siinä syntyneen produktin suhteen. Työn tekeminen oli haastavaa, mutta kuitenkin mielenkiintoista ja se auttoi sen loppuun saattamisessa.

LÄHTEET

Alasuutari, Pertti 1999: Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos. Jyväskylä, Vastapaino.

Esitutkintalaki 22.7.2011/805.

Hakala, Juha T. 2004: Opinnäyteopas ammattikorkeakouluille. 2. painos. Tampere, Juha T. Hakala ja Gaudeamus Kirja.

HE 222/2010. Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uusimiseksi.

Helminen, Klaus & Fredman, Markku & Kanerva, Janne & Tolvanen, Matti & Viitanen, Marko 2014: Esitutkinta ja pakkokeinot. 5. uudistettu painos. Helsinki, Alma Talent Oy ja tekijät.

Hirsijärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2001: Tutkimushaastattelu – Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki, Helsinki University Press ja tekijät.

Iivari, Juhani (toim.) 2007: Rikos- ja riita-asioiden sovittelijan opas. Uudistettu painos. Vaajakoski, Kirjoittajat ja Stakes.

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689.

Laki sakon- ja rikesakon määräämisestä 27.8.2010/754.

Lappi-Seppälä, Tapio 2000: Rikosten seuraamukset. Porvoo, WSOY lakitieto.

Mäkelä, Pauli 2017: Kuulustelut (Poliisiammattikorkeakoulu, luentorunko diat).

Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4

Oikeusapulaki 5.4.2002/257

Pohjonen, Soile (toim.) 2001: Sovittelu ja muut vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät. Helsinki, WSOY lakitieto.

Poikela, Esa (toim.) 2010: Sovittelu – ristiriitojen kohtaamisesta konfliktien hallintaan. Jyväskylä, PS -Kustannus.

Poliisilaki 872/2011

Poliisihallitus, Käsikirja kuulustelujen kirjaamisesta, 2016, POL-2016-8514

Poliisihallituksen ohje, asianomistajalle ennen kuulustelua tehtävät ilmoitukset
428.1007.01.005/21.02.2016

Poliisihallituksen ohje, rikoksesta epäillylle ennen kuulustelua tehtävät ilmoitukset
428.1008.01.005/01.02.2017

Poliisihallituksen ohje, Todistajalle ennen kuulustelua tehtävät ilmoitukset
428.1009.01.005/21.02.2016

Rangaistusvaatimus – Oikeusrekisterikeskuksen nettisivut.

Luettavissa: <https://www.oikeusrekisterikeskus.fi/fi/index/asiakaspalvelu/sakkojenjamuidenseuraamustentaytantonpano/rangaistusvaatimus.html>.

Luettu: 12.4.2019

Rantaeskola, Satu (toim.) 2014: Esitutkintalaki – kommentaari. Poliisiammattikorkeakoulu, Tampere.

Rikoslaki 19.12.1889/39

Rikosvahinkolaki 29.12.2005/1204

Stålbergh, Pauli & Karhu Juha 2013: Suomen vahingonkorvausoikeus. Helsinki, Talentum.

Tolvanen, Matti & Kukkonen. Reima 2011: Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeuden perusteet. Helsinki, Talentum media ja kirjoittajat.

Vilka, Hanna & Airaksinen, Tiina 2004: Toiminnallinen opinnäytetyö. 1.-2. painos. Jyväskylä, Tekijät ja Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Vilka, Hanna 2015: Tutki ja kehitä. 4. uudistettu painos. Jyväskylä, Hanna Vilka ja PS-kustannus.

Yhdyskuntapalvelu - Rikosseuraamuslaitoksen nettisivut.

Luettavissa: <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/yhdyskuntaseuraamukset/yhdyskuntapalvelu.html>

Luettu: 10.4.2019

Laadullisen tutkimuksen haastattelun kysymykset:

1. Kuinka valmis koit olevasi ensimmäiseen kuulusteluusi?
2. Mitkä asiat mietityttivät ennen ensimmäisiä kuulustelujasi?
3. Koitko koulun kuulustelujen opetuksen riittäväksi ennen harjoittelua? Mitä hyvää, mitä parannettavaa?
4. Koitko kuulustelujen aikana jotain tiettyä ongelmaa, joka toistui useaan kertaan?
5. Puhuttiinko koululla tarpeeksi kuulusteluihin valmistautumisesta?
6. Kuinka hyvää ohjausta sait harjoittelupaikkasi poliisilaitoksella ennen ensimmäistä kuulusteluasi?
7. Kuinka hyvin erilaiset menettelyt olivat tiedossasi kuulusteluissa? (sovittelu, kirjallinen menettely jne.) Osaitko tarjota niitä asiakkaalle?
8. Mistä olisit toivonut tietäväsi enemmän ennen ensimmäistä kuulustelua?
9. Olisiko kuulusteluoppaasta harjoittelijalle ollut apua harjoittelun aikana suorittamissasi kuulusteluissa ja niihin valmistautuessa?

Kuulustelijan ohjekirja

Junttila & Kestilä AMK20171B

5/2019

LUKIJALLE

Tämä opas on tarkoitettu ensisijaisesti Poliisiammattikorkeakoulun työharjoittelujaksolla oleville ja harjoitteluun lähdössä oleville opiskelijoille lisämateriaaliksi heidän valmistautuessa ensimmäisiin kuulusteluihinsa. Oppaasta voi helposti ja nopeasti myös kerrata tarvittavat asiat kuulusteluja varten.

Kuulustelijan opas on osa opinnäytetyötämme ja se tulee jaettavaksi poliisilaitoksille ympäri Suomen opiskelijoiden kautta sitä tarvitseville. Olemme keränneet oppaaseen laadullisen tutkimuksen haastattelujen ja omien kokemusiemme perusteella tärkeimpiä asioita kuulusteluista. Toivomme, että opastamme jaetaan matalalla kynnyksellä.

Avaamme oppaassa aluksi kuulusteluihin valmistautumiseen ja kuulustelun kulkuun liittyviä seikkoja. Oppaassa pureudutaan myös kuulusteluihin liittyvään lainsäädäntöön sekä tärkeimpiin menetelmiin ja avustajan käyttöön. Asiat on esitetty oppaassa tiiviisti ja selkeästi. Tarkempaa tietoa halutessaan voi perehtyä esimerkiksi opinnäytetyömme teoria osuuteen, jossa avaamme samoja asioita kuin oppaassamme, mutta laajemmin. Oppaan on tarkoitus olla nopeasti saatavissa oleva apuväline kertaamiseen ja termien aukaisemiseen ymmärrettävästi.

Oppaassa esittelemämme *Mäkelän malli* on Poliisiammattikorkeakoululla opetettu kahdeksan portainen malli kuulustelujen suorittamisesta. Mäkelän malli on hyvä varsinkin aloittelevalle kuulustelijalle, joka vielä etsii omaa tapaansa suorittaa kuulusteluja, sillä mallin avulla kaikki kuulustelujen ydinalueet tulee varmasti käytyä läpi. Kyseisen mallin on laatinut Pauli Mäkelä.

Opas on laadittu 2019 ja se on tehty toukokuussa 2019 voimassa olleen lainsäädännön mukaan eikä sitä tulla päivittämään.

Antti Kestilä, Amk 20171B
Joel Junntila, Amk 20171B

SISÄLLYS

1 MÄKELÄN MALLI.....	3
2 KUULUSTELTAVAN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET.....	4
2.1 Asianomistaja.....	4
2.2 Rikoksesta epäilty	5
2.3 Todistaja.....	6
3 ESITUTKINNAN MENETTELYT.....	6
3.1 Kirjallinen menettely.....	6
3.2 Sovittelu	7
3.3 Yhdyskuntapalvelu.....	8
3.4 Sakkomenettely	8
4 AVUSTAJAN KÄYTTÖ ESITUTKINNASSA.....	9

1 MÄKELÄN MALLI

Mäkelän malli koostuu kahdeksasta vaiheesta, joita noudattamalla kuulustelija suoriutuu kuulustelusta. Malli pitää sisällään niin kuulusteluun valmistautumisen, kuin itse kuulustelun pidon ja kuulustelun lopettamisen. (Mäkelä, 2017.)

1. Kuulusteluun valmistautuminen ja sen suunnittelu
 - Perusrutiinit
 - Välineet ja olosuhteet
 - Henkinen valmistautuminen
 - Aseta tavoite
2. Oikeuksien ja velvollisuuksien ilmoittamien kuultavalle
 - Varmistu, että kuultava on ymmärtänyt oikeutensa ja velvollisuutensa
 - Suosi omaa kerrontaa määrämuotoisen sijaan
3. Henkilötietojen kirjaus kuulustelupöytäkirjaan
 - Täytä kuulustelupöytäkirjan pohjan mukaan järjestyksessä
 - Muista varmistaa henkilöllisyys ja haut (Haut mielellään jo vaiheessa 1.)
4. Alkukeskustelu
 - Ei tarvitse liittyä itse kuulusteluun
 - Luodaan edellytyksiä hyvään kuulusteluun
 - Kerrotaan kuulustelun kulusta
5. Vapaan kerronnan vaihe
 - Kuultava kertoo vapaasti tapahtumista yhtäjaksoisesti
 - Älä keskeytä
 - Usein kattavampi tapa kuin pelkät kysymykset
 - Jos pakko tee korkeintaan itsellesi muistiinpanoja, keskity kuuntelemiseen
6. Täydentävät kysymykset
 - Etsi tunnusmerkistöjä, pidä huoli, että ne kirjataan
 - Pyri saamaan lisää yksityiskohtia vapaan kerronnan aikana saamista seikoista
 - Varo johdattelua ja/tai korttien paljastamista
 - Jos huomaat eroavaisuuksia jo ennen kuulustelua saatuihin tietoihin koita haastaa mahdollisia eroavaisuuksia
 - Huomioi avustajien oikeus esittää kysymyksiä
7. Kuulustelukertomuksen kirjaaminen
 - Kirjaa siinä laajuudessa, kuin sillä on tutkittavana olevan asian kannalta merkitystä
 - Vapaa kerronta, kysymys-vastaus ja näiden yhdistelmä
 - Muista kirjata kysymykset näkyviin, kun korostat kysymystä, siitä välittyy tietoa kuultavalle tai kysymyksen esittää joku muu, kuin kuulustelija
8. Kuulustelun päättäminen
 - Menettelyt, jos ei ole käyty aikaisemmin (kirjallinen- suullinen menettely ja yhdyskuntapalvelu)
 - Kertomus luetaan ääneen kuultavalle tai annetaan luettavaksi tai molemmat
 - Kuulustelupöytäkirjaan otetaan allekirjoitukset
 - Kerrotaan tarvittaessa itse prosessista
 - Valmistellaan mahdolliseen seuraavaan kuulusteluun.

2 KUULUSTELTAVAN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET

- Ennen kuulustelua, hanki itsellesi **Poliisihallituksen ohje kuultavan oikeuksista ja velvollisuuksista, joka löytyy Kameleonista sekä lähes jokaisesta kuulustelu-huoneesta**. Jos tarvitset kyseistä ohjetta jollain muulla kielellä, se löytyy sinea-tista usealla eri kielellä (Valtakunnallinen sisältö, Työkalut ja Järjestelmät, Käännökset ja Tulkkaukset, Esitutkintaan liittyvät ilmoitukset asianosaisille ja todistajille).

Kyseisessä ohjeessa luetellaan kaikki eri asemien oikeudet ja velvollisuudet esi-tutkinnassa. Suosittelemme, että tallennat sen omalle K-asemallesi. Voit tarvit-taessa tulostaa sen asiakkaalle luettavaksi ennen kuulusteluja ja voit myös lu-kea sitä itse samalla kun käyt kuultavan oikeuksia ja velvollisuuksia läpi.

- Jokaisella on **velvollisuus saapua kutsusta esitutkintaan**, jos hänen läsnä-olonsa on tarpeen esitutkinnan suorittamiseksi tai rikoksen selvittämiseksi tai jos on syytä olettaa, että häneltä saadaan selvitystä rikoksesta (ETL 6:1§).

2.1 Asianomistaja

- Asianomistajan **ei ole** kuulusteluissa pakko puhua mitään, mutta kun hän pu-huu, **on asian oltava totta** (ETL 7:6). Tätä kutsutaan negatiiviseksi totuudessa pysymisvelvollisuudeksi. Mikäli asianomistaja antaa **väärää tietoa tutkittavasta asiasta tai salaa siitä jotain ilman laillista syytä, hän syyllistyy perättömän lau-suman antamiseen viranomaismenettelyssä** (RL:15:2§). Puhelinkuulustelussa perättömän lausuman rangaistusuhkaa ei ole.

- Asianomistajalla on lisäksi **vaitiolo-oikeus ja suoja syytteen vaaran välttä-miseksi** (OK 17:17-18). Nämä tarkoittavat, **ettei hänen tarvitse kertoa** mitään sellaista, joka saattaisi **hänet** tai hänelle **läheisen henkilön syytteen vaaraan tai myötävaikuttaisi syyllisyyden selvittämisessä**. Läheisellä henkilöllä tarkoite-taan nykyistä tai entistä aviopuolisoa tai nykyistä avopuolisoa, lapsia, lapsen-lapsia, vanhempia, isovanhempia, sisaria, parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastettavaa läheistä henkilöä.

- Asianomistajalla on oikeus käydä kuulustelu suomeksi tai ruotsiksi. Jos asian-omistaja **ei ymmärrä** näistä kielistä kumpaakaan, on hänellä oikeus käyttää **tulkkia, jonka esitutkintaviranomainen hoitaa paikalle**. Tulkilla on vaitiolo-velvollisuus ja hän saa olla mukana avustajan kanssa keskustelussa. Asianomai-sella on pyynnöstä oikeus saada esitutkinnan kannalta merkittävä asiakirja käännettynä kirjallisesti hänen käyttämälleen kielelle, jos on hänen oikeuden valvomiseksi tarpeen. (ETL 4:12-13.)

- Asianomistajalla on oikeus **avustajaan** (ETL 4:10) **ja tukihenkilöön** esitutkin-nassa (katso AVUSTAJAN KÄYTTÖ ESITUTKINNASSA ETL 4:10§).

- Asianomistajalla on oikeus kertoa kärsimistään vahingoista ja esittää todisteita asiaan liittyen. Hänellä on myös oikeus saada tietää esitutkinnassa selvinneistä seikoista (tätä voidaan tosin rajoittaa tutkinnanjohtajan päätöksellä).
- Asianomistaja saa esittää kysymyksiä muille kuultaville joko itse, tai kuulustelijan tai avustajan välityksellä (ETL 7:17).
- Asianomistajalla on oikeus esittää korvausvaatimuksensa jo kuulustelujen aikana, mutta on tärkeää tehdä tälle selväksi, että korvausvaatimusta miettiessä olisi hyvä nojautua avustajan apuun.
- Asianomistajalla on oikeus **tarkastaa** kirjattu tai tallennettu kuulustelukertomuksensa (ETL 9:2§).

2.2 Rikoksesta epäilty

- Rikoksesta **epäillylle** on kerrottava hänen **asemansa esitutkinnassa** (ETL 4:9§).
- Kerro **mistä teosta** häntä epäillään (ETL 7:10§), muista luetella kaikki nimikkeet, joista epäillään sekä ainakin vakavimman rikoksen rangaistusasteikko.
- Ilmoita kielellisistä oikeuksista (ETL 4:12§). Epäillyllä on oikeus käydä kuulustelu **suomeksi tai ruotsiksi**. Jos epäilty ei ymmärrä kumpaakaan näistä, **on hänellä oikeus käyttää tulkkia, jonka esitutkintaviranomainen huolehtii paikalle**. Epäillylle on käännettävä kohtuullisessa ajassa kirjallisesti esitutkinnan kanalta merkittävät asiakirjat hänen käyttämälleen kielelle, jos se on tarpeen hänen oikeuden valvomiseksi. (ETL 4:12-13.)
- Kerro oikeudesta **pyytää kuulustelutodistaja** paikalle (ETL 7:11§). Muista, että **alle 18- vuoden ikäistä rikoksesta epäiltyä ei saa kuulustella ilman kuulustelutodistajaa**, ellei paikalla ole sosiaalitoimen edustaja, laillinen avustaja tai edustaja.
- Tee selväksi, että rikoksesta epäillyllä on **oikeus olla myötävaikuttamatta sen rikoksen selvittämisessä, josta häntä epäillään** (4:16§). Hänen ei siis tarvitse puhua mitään ja vaikka puhuisikin niin sen ei tarvitse olla totta.
- Ilmoita epäillyn oikeudesta käyttää avustajaa (ETL 4:10) sekä milloin hänelle voidaan määrätä puolustaja (ROL 2:1§) (KATSO AVUSTAJAN KÄYTTÖ ESITUTKINNASSA).
- Epäilty saa esittää kysymyksiä muille kuultaville joko itse, kuulustelijan tai avustajan välityksellä (ETL 7:17).
- Epäillyllä on oikeus **tarkastaa** kirjattu tai tallennettu kuulustelukertomuksensa (ETL 9:2§).
- Muista kuulustella epäiltyä kaikista rikoksista, jos esitutkinnan kohteena on useita eri rikoksia (Helminen 2012, 400).

2.3 Todistaja

- Todistajan täytyy kertoa **kaikki mitä asiasta tietää mitään salaamatta tai to-
tuutta vääristelemättä**. Todistajan on esitettävä myös hallussaan oleva esitut-
kinnan kautta merkityksellinen asiakirja tai muu todistusaineisto. (ETL 7:8§.)
Tätä kutsutaan positiiviseksi totuudessa pysymisvelvollisuudeksi.
- Todistajalla on **itsekriminointisuoja** sekä **läheiskriminointisuoja** eli oikeus kiel-
täytyä todistamasta itseään vastaan sekä **läheistään vastaan** (OK 17:18). Lä-
heiseksi henkilöksi katsotaan; entinen tai nykyinen aviopuoliso, nykyinen avo-
puoliso, lapsi, lapsenlapsi, vanhempi, isovanhempi, sisar tai henkilö, johon to-
distajalla on parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastettava suhde.
- Todistajalla **ei ole oikeutta avustajaan**.
- Oikeus **pyytää kuulustelutodistaja** paikalle (ETL 7:11§).
- Oikeus **tarkastaa** kirjattu tai tallennettu kuulustelukertomuksensa (ETL 9:2§).
- Oikeus **pyytää tukeva henkilö** olemaan läsnä kuulusteluissa (ETL 7:12§).
- Todistajana voidaan kuulla kuka tahansa **muu kuin asian asianosainen**.
- Todistajana **ei voida kuulla** henkilöä, joka **ei saa todistaa tutkittavasta asiasta
oikeudenkäynnissä** (ETL 7:7§). Jos et ole varma voiko henkilöä kuulla todista-
jana, varmista se tutkinnanjohtajaltasi.
- Kuitenkin jos todistaja olisi rikosasiaa koskevassa oikeudenkäynnissä **oikeu-
tettu tai velvollinen** kieltäytymään todistamasta, ilmaisemasta seikkaa tai vas-
taamasta kysymykseen, **voi hän kieltäytyä todistamasta myös esitutkin-
nassa** (ETL 7:8§).

**MUISTA merkitä kuulustelun aloitus ja päättymisajankohta kuulustelupöytäkir-
jaan. Käy lopuksi kuulustelu läpi asiakkaan kanssa ja lue tai anna luettavaksi
se hänelle ennen kuulustelun allekirjoitusta. Asiakkaalla on oikeus tehdä kor-
jauksia kuulustelukertomukseen ennen kuin allekirjoittaa sen. Muista allekirjoi-
tuttaa kuulustelukertomus asiakkaalla sekä allekirjoittaa se myös itse. Kuulus-
telukertomusta ei anneta asiakkaan mukaan kuulustelun päättyessä!**

3 ESITUTKINNAN MENETTELYT

3.1 Kirjallinen menettely

Jotta kirjallinen menettely toteutuu, on seuraavien kriteerien täytyttävä:

- Epäillyn on **tunnustettava tekonsa** esitutkinnan aikana tai sen jälkeen. Siinä
vaiheessa, kun syyttäjä miettii, että ratkaistaanko asia kirjallisessa menette-
lyssä vai suullisessa käsittelyssä, hän kysyy epäillyltä vielä uudestaan tunnus-
taako tämä kyseisen rikoksen ja suostuuko kirjalliseen menettelyyn.

- Syytteessä mainittujen yksittäisten tekojen rangaistus maksimi saa olla **korkeintaan 2 vuotta vankeutta**.
- **Epäillyn** oltava **rikoksen teko hetkellä 18 vuotta täyttänyt**.
- Epäillyn sekä asianomistajan on **molempien annettava suostumuksensa** asian ratkaisemiseksi **kirjallisessa menettelyssä** ja täten **luovuttava oikeudesta suulliseen käsittelyyn**.
- Asian selvittäminen **ei edellytä muutoin pääkäsittelyä**.
(https://oikeus.fi/tuomioistuimet/karajaoikeudet/fi/index/rikosasiat/kirjallinen_menettely.html).

Muuta huomioitavaa:

- Lopullisen päätöksen asian ratkaisusta kirjallisessa menettelyssä tekee käräjäoikeus.
- Syytetty voi peruuttaa suostumuksensa kirjalliseen menettelyyn myöhemmin, jos asiaa ole vielä ratkaistu.
- Kirjallisessa menettelyssä **ankarin** mahdollinen rangaistus on **9 kuukautta vankeutta**.
- Asianomistajan esittämät korvausvaatimukset käsitellään myös asian yhteydessä.
(https://www.poliisi.fi/rikkokset/kirjallinen_menettely_rikosasioissa).

3.2 Sovittelu

- Rikoksesta epäillyltä sekä asianomistajalta kysytään kanta sovitteluun kuulusteluiden yhteydessä. Sovittelu edellyttää **molempien osapuolten suostumusta**. Suostumuksen **voi peruuttaa missä tahansa sovittelun vaiheessa** (<https://www.poliisi.fi/rikkokset/sovittelu>).
- Sovittelu on **luottamuksellinen, vapaaehtoinen, puolueeton ja maksuton** palvelu (EML).
- Edellyttää toteutuakseen rikoksen tekijää ottamaan vastuun teoistaan (<https://www.riku.fi/fi/oppaat+ja+ohjeet/ohjeita+sovittelua+harkitsevalle/>).
- Mahdollisuus keskustella asioista ja saada aikaan sopu osapuolten välillä sekä sopia mahdollisista vahingonkorvauksista (EML).
- Onnistunut sovittelu **voi edesauttaa tuomitsematta jättämistä tai lieventää rangaistusta** (<https://www.riku.fi/fi/rikosprosessi/sovittelu/>).
- Riippumatta siitä syntyykö sovinto vai ei, **syyttäjä voi nostaa syytteen** ja viedä näin asian normaalisti oikeudenkäyntiin, jos kyseessä on virallisen syytteen alainen rikos. **Asianomistajarikos tapauksissa, asianomistajan edelleen vaatiessa tekijälle rangaistusta, asian ratkaisu siirtyy syyttäjälle** (EML). Kun kyseessä on asianomistajarikos, syyteoikeutta ei ole syyttäjällä, jos asianomistaja **peruuttaa rangaistusvaatimuksensa**.

Esimerkkinä sovitteluun soveltuvia tapauksia:

- Vahingonteot
 - Kotirauhan häirintä
 - Varkaudet, näpistykset
 - Kunniaan kohdistuvat rikokset
 - Luvattomat käytöt ja käyttövarkaudet
 - Aikuisten väliset keskinäiset pahoinpitelyt, ei vakavia vammoja
 - Nuorten väliset keskinäiset pahoinpitelyt, ei vakavia vammoja
- (<https://www.riku.fi/fi/oppaat+ja+ohjeet/ohjeita+sovittelua+harkitsevalle/>).

3.3 Yhdyskuntapalvelu

- Kuulustelujen aikana epäilty **voi pyytää tulla tuomituksi yhdyskuntapalveluun**. Yhdyskuntapalveluun voidaan määrätä rikoksenteijä, joka on tuomittu pituudeltaan enintään **kahdeksan kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen**.
- Yhdyskuntapalvelu on palkatonta, valvonnan alaista työtä 14-240 tuntia, seuraamusten uhalla.
- **Rikosseuraamuslaitos** tekee arvion henkilön soveltuvuudesta yhdyskuntapalveluun ennen kuin tuomio annetaan.
(<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/yhdyskuntaseuraamukset/yhdyskuntapalvelu.html>).

3.4 Sakkomenettely

- Kuulustelujen aikana epäillyltä otetaan kanta sakkomenettelyyn, kun kyseessä on teko, jonka **rangaistusasteikko on sakkoa tai korkeintaan 6 kuukautta vankeutta**.
- Sakkomenettelyn toteutuminen edellyttää epäillyltä **teon tunnustamista, luopumista oikeudesta suulliseen käsittelyyn, seurauksen hyväksymistä sekä suostumista sakkomenettelyyn**.
- Jos rikoksella on asianomistaja, **on tältäkin otettava kanta sakkomenettelyyn**. Molempien osapuolten on **suostuttava** siihen, jotta se toteutuu.
- Sakkomenettelyssä asianomistajan vahingonkorvausvaatimuksia ei käydä läpi. Asianomistajarikoksissa sakkomenettelyn toteutuminen edellyttää syyttämispyyntöä.
<https://oikeus.fi/syyttaja/fi/index/asioiminensyyttajankanssa/summaarinensakkomenettely/suostumus.html>

4 AVUSTAJAN KÄYTTÖ ESITUTKINNASSA

- **Asianomistajalla sekä rikoksesta epäillyllä on oikeus avustajaan.** Mikäli hän luopuisi oikeudesta, luopuminen **on mahdollista peruuttaa myöhemmin** (ETL 4:10, 28.10.2016/892).
- Epäillylle on annettava riittävä mahdollisuus valmistella puolustustaan ja puhua avustajan kanssa ennen kuulustelua. Voit **auttaa epäiltyä ottamaan yhteyttä** avustajaan esimerkiksi puhelimitse. Tulkki voi olla läsnä tarvittaessa.
- Voit **poistaa henkilön kuulusteluista**, mikäli hän **haittaa** kuulustelun kulkua käytöksellään tai **vaikeuttaa** asian selvitystä (ETL 7:18§).
- **Muista** merkitä kuulustelupöytäkirjan loppuun avustaja **läsnä olevaksi** tai **poissa olevaksi** kuulusteluissa. Muista ottaa läsnä olevalta avustajalta allekirjoitus kuulustelukertomukseen.
- Epäillylle **voidaan määrätä** käräjäoikeuden toimesta **puolustaja** ROL 2:1 mukaisesti hänen sitä pyytäessä. Puolustaja voidaan määrätä jos:
 - Henkilö on epäiltynä rikoksesta, jonka **vähimmäisrangaistus on 4 kuukautta vankeutta**
 - Rikoksesta epäilty on **pidätettynä tai vangittuna**
- Puolustaja on määrättävä viran puolesta jos:
 - Epäilty **ei ole kykenevä puolustamaan itseään**
 - Epäilty **on alle 18 vuotias, eikä ole täysin ilmeistä, onko tällä tarvetta puolustajalle.**
 - Epäillyn **itse valitsema puolustaja ei ole kelvollinen**
 - Muu erityinen syy
- Huomioi, että asianosaisen on **itse valittava avustajansa** eikä poliisi saa auttaa tai ohjailla jotain tiettyä avustajaa tälle. Avustajana voi toimia **julkinen oikeusavustaja, asianajaja tai luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja** (ETL 11:3§).